

שיעורים בספר אורות התורה לראי"ה קוק זצ"ל

פרק ו'

הרב אליעזר קשתיאל

מוגשים לפניכם סיכומי שיעורים בפרק ו' מספר אורות התורה לראי"ה קוק זצ"ל, שלימד הרב אליעזר קשתיאל בבית המדרש לבוגרי צבא- 'בני דוד' בעלי. השתדלתי שלא לשנות מסגנון העברת השיעור של הרב ולשמור על אופי הדברים כפי שהם נאמרו בכיתה. רק תפילה אשא שהדברים יהיו לרצון לפני כל, ומה שעלה, הפליא, שימח ורומם אותנו בשיעורים יעורר את אותו רושם גם לאחר שהם הורדו אל הכתב.

"תנו כבוד לתורה הבו גודל לאלוקינו"

תמוז תש"ע

עלי

לעילוי נשמת
אימי מורתי
טובה (גיטי) מלכה
וכטל ע"ה
שנלב"ע ר"ח כסליו תשס"ו

את הלימוד בספר אורות התורה אנו מתחילים דווקא מפרק ו' שכן עד אליו הרב קוק זצ"ל פחות עוסק בלימוד תורה אלא במהות התורה באופן כללי. מפרק ו' והילך הרב עובר מעיסוק בעקרונות לתיאור יותר מעשי וחי של המתרחש בזמן הלימוד.

פרק ו'

א.

מה שלומדים בקדושה, מתעדן על ידו הרצון והשכל ביחד, והאורה האלהית באה ממקור העצמי של הנשמה, וממלאה את כל הוייתה, והחיים הרוחניים מתפשטים על כל קצות המהות, כדרך שמתפשט הדם במרוצתו לכל קצות הגוף. אבל כל לימוד חילוני, מכל מדע בעולם, אינו מחיה כי אם אותו החלק המיוחד שהוא מכוון אליו. וזהו יסוד ההבדל שבין קודש לחול מצד הכמותיות, לבד מההבדל, היותר נשגב באין ערוך, שמצד האיכותיות.

בבואנו לעסוק במושג- לימוד תורה- תעלה השאלה מאליה- 'למה?'- מה יש בלימוד התורה שהוא ערך כל כך נעלה, כזה שתופס נפח כל כך גדול בדברי חז"ל, שהביטויים כלפיו הפכו להיות שגורים בפי כל- "והגית בו יומם ולילה"¹...

כי אם התשובה היא- זאת מצווה, אז יש לנו עוד לא מעט מצוות, כאלו שבמבט פשוט נראות אפילו יותר מהותיות. ואם התשובה היא- כדי להחכים, כי אני רוצה לפתח את היכולת השכלית, אז ישנם לא מעט מדעים אחרים, חלקם נראים עוד יותר שכליים ורציניים.

נראה שבזה עוסק הרב בפסקה הראשונה של פרק ו':

**"מה שלומדים בקדושה, מתעדן על ידו הרצון והשכל ביחד,
והאורה האלהית באה ממקור העצמי של הנשמה,
וממלאה את כל הוייתה,
והחיים הרוחניים מתפשטים על כל קצות המהות,**

¹ יהושע, א', ח'

כדרך שמתפשט הדם במרוצתו לכל קצות הגוף..."

כבר במבט ראשון ניתן להבחין בחזרה של הרב על המילה "הכל". **"ממלאה את כל הוויתה... על כל קצות המהות... לכל קצות הגוף..."**. כשלומדים פסקאות בכתבי הרב כדאי לשים לב לחזרה על מילים, בדרך כלל הדבר עוזר למקד את תשומת הלב לטענה העיקרית. בנידון דידן הדגש הוא על המילה 'הכל'. לעומת זאת בסיפא של אותה פסקה מופיע ההפך:

"... אבל כל לימוד חילוני, מכל מדע בעולם,

אינו מחיה כי אם אותו החלק המיוחד שהוא מכוון אליו.

וזהו יסוד ההבדל שבין קודש לחול מצד הכמותיות,

לבד מההבדל, היותר נשגב באין ערוך, שמצד האיכותיות..."

הרב מבחין פה בין קודש לחול דרך ההבחנה בין מושג ה'כל' למושג ה'חלק'. כשאנו לומדים מתמטיקה אנו מפתחים את יכולותינו המתמטיות אולם באותו זמן ישנן יכולות אחרות באישיותנו שכלל לא פועלות. היכולת הרגשית של האדם הלומד מתמטיקה לא מתפתחת בזמן לימודיו, כוחות הרצון שלו, בהקשר המוסרי, גם הם לא נעים קדימה באותו זמן. אפילו כישרונות שכליים שלא נוגעים לתחום המתמטיקה עומדים במקומם. כשאדם עובד על שרירי הידיים בגופו, מאמץ אותם ומשקיע בפיתוחם, הוא הופך להיות בעל עוצמה מאוד גדולה בידיים, אבל הדבר לא יעיד על יכולות הריצה שלו. כל פעם שאנו באים לעסוק בתחום מסוים בעולם הזה, לעולם נוכל לעסוק רק בו. בכל החוכמות ובכל המעשים שנפעל בעולם הזה, על פי מושגי העולם הזה, תמיד נצליח לשים לב רק לדבר אחד בזמן נתון. אם נרצה להגיע להצלחה בעוד תחומים נצטרך עוד חלקים חדשים של השקעה בזמן ומרץ. העולם הנגלה לנגד עינינו הוא עולם של חלקים, כשמו כן הוא- 'עולם הזה'- זה. עולם המורכב מהמון חלקים. בעולם הזה אנחנו לעולם לא נפגשים עם הסוגיה כולה, תמיד רק עם חלקים, קטעים שונים ואיברים מחולקים. אדם לא יכול להיפגש עם כל אישיותו, אדם לא יכול לעולם להיפגש עם כל כוחות חייו בבת אחת, תמיד רק חלקים.

פגישה עם הכול מופיעה רק בעולם הבא² - "היום לעשותם ומחר לקבל שכרם"³. היום אתה עוסק בפרטים ומחר אתה יכול להיפגש עם המכלול. עולם הבא הוא עולם הנשמות, נפגשים בו עם כלל הנשמה. הנשמה שונה מאוד מהגוף, אתה נפגש בה עם הכל, לא עם חלקים. הנשמה כוללת בקרבה בצורה מאוד כללית את כל מה שקיים בקרבך, את כל כוחות חיך. כמו שורש שמכיל בקרבו את הענפים, כמו נוסחה שמכילה בקרבה את

² עיין מסילת ישרים, פרק א'.

³ עירובין כב.

כל השלכותיה. גוף- עיסוק בחלקים, נשמה- עיסוק במכלול, בבת אחת, בהכל. זהו באמת פלא גדול, קשה להבין איך אפשר לעשות כדבר הזה, אבל זהו אופייה של הנשמה.

לימוד תורה בעולם הזה נחשב לאירוע חריג ביותר של פנייה לנשמה. הנושא של לימוד התורה הוא הפנייה אל הנשמה, לצד הכולל שבנו, לצד עולם הבא שבנו⁴. יש באפשרותנו היום, בתוך העולם הזה, לעשות פעולה, להגיע להתרחשות, שהיא מעין עולם הבא. למרות שאנו נמצאים בעולם הזה, עולם שכולו חלקים וקטעים, מתרחשת פה התרחשות כלל מערכתית.

הדבר קורה באמצעות לימוד התורה, לימוד התורה פונה אל ה"מקור העצמי של הנשמה...". כשאדם לומד תורה הוא פונה ישירות אל מכלול האישיות שלו, לא אל חלק כזה או חלק אחר, כי אם אל הנשמה, אל הכלל. עכשיו נדמיין לעצמנו את הנשמה, זו שאוצרת בתוכה את האישיות כולה, כשאתה מצליח לגעת בה, לעורר אותה, הדבר לא ייתן את רישומו בנקודה מסויימת, כי אם בצורה כוללנית המשפיעה על כלל האישיות. בבת אחת כל האישיות עולה כיתה. כשהנשמה מתגלה, היא לא מתגלה- פה או פה, היא מתגלה בכל מקום, זה אופייה. כמו מים שזורמים ומתפשטים לכל מקום. הפעולה שאנו עושים בעת לימוד התורה היא לא במישור של ה'חלקים', אנו עושים 'עיקוף' ובאים ישר אל הנשמה. כמו מעיין שאנו מצליחים לגרום לו לצוף למעלה ובבת אחת למלא את כל הבורות והתעלות.

ש: האם זה לא תלוי בגישה בה ניגשים ללמוד?

הדבר בהחלט קשור גם לגישה בה ניגשים ללימוד התורה. אדם צריך לגשת אל הלימוד במטרה ברורה להתקדש על ידה.

"מתעדן על ידו הרצון והשכל ביחד...". המושג 'מתעדן' מחזיר אותנו אחורה לתקופה בה היה האדם חי בגן עדן. פרשת בראשית מתארת לנו כיצד "נהר יצא מעדן להשקות את הגן"⁵...", יש לנו מקום ששמו הוא עדן, יש לנו נהר ויש גם גן. הגן הוא המקום הזקוק למים, עדן הוא מקורם של אותם מים. אני יכול להתעסק בצורה נקודתית עם כל עץ ועץ הנמצא בגן, לעבור עם דלי פעם אחר פעם ולהשקות את צמחי הגן, זה בסדר גמור. אבל אני יכול גם לעשות דבר אחר, אני יכול להיכנס לעדן, לגרום למים לצוף קצת למעלה ואז ברגע אחד הגן כולו מושקה. בבת אחת. זה מה שהרב קורא לו פה "מתעדן", מתחבר אל המקור.

⁴ עיין נתיב התורה עמי ג'.

⁵ בראשית, ב', י'

"מתעדן על ידו..." מתחבר למקור "הרצון והשכל...". הרצון והשכל נראים כשני עצים שונים, 'עץ הדעת' ו'עץ החיים'⁶. יש לנו עץ ששייך לשכל ויש לנו עץ ששייך לרצון. אי אפשר לעבוד על שני העצים הללו, להשקותם, בפעם אחת, או שאתה לומד מתמטיקה או שאתה עובד על המוסריות שלך. כי באמת מומלץ שאם כל כוונתך לשפר את עולמך המוסרי, הנח את ספרי הלימוד באלגברה ולך תתנדב כמה שעות בעזרה לקשישים, חזק בכך את הצד המוסרי. אדם יכול להשקיע את כל מרצו בחוכמה קשה ורצינית כמו הפיזיקה אבל מה שיושב לו בראש זה לא בהכרח רצונות טובים. ייתכן שהוא כרגע עסוק בבניית קריירה, או עסוק בהשלמת פצצת אטום שתסב נזק למיליונים.

כשלומדים תורה נוצרת התרחשות מערכתית, מהעדן זורמים מים בבת אחת, באותו זמן, גם על הרצון וגם על השכל ביחד. אתה לא בא מכיוונו של הגן, מהכיוון שמכריח אותך לבחור 'או זה או זה', אתה בא מהצד של 'עדן' אתה מציף בפעם אחת את המים והעצים מושקים.

"האורה האלוקית באה מהמקור העצמי של הנשמה..." כשאתה מצליח לגרום במקור להתרוממות זה מעלה את האישיות כולה- "ממלאה את כל הוויתה, והחיים הרוחניים מתפשטים על כל קצות המהות..."⁷, על כל חלקי האישיות, הכל מושפע עכשיו, כל הרגשות, הרצונות והדמיונות, הכל משתנה. "כדרך שמתפשט הדם במרוצתו לכל קצות הגוף..."⁷, הלב שלנו לא שולח שליחים אל כל קצות הגוף על מנת להעביר אליהם את הדם אלא יוצר איזו פעימה, איזו קפיצה כזאת שבבת אחת גורמת ללחץ אדיר שדוחף את הדם להתפשט לכל קצות הגוף, בבת אחת.

לימוד תורה מדומה לפעימת לב שממריצה חיים לכל האיברים. כשאדם עומד מול דילמא, האם לעסוק בפרטים או במכלול, חשיבה אסטרטגית מלמדת שתמיד כדאי לעסוק בלב הדברים. אתה יכול להילחם עם המון מוצבים של האויב ואתה יכול לעשות פעולה מערכתית אסטרטגית אחת שתתקוף את המרכז וממילא כל המוצבים יפלו לידיך. במקום להתיש את עצמך בקרבות שונים תעשה קרב אסטרטגי שיגיע אל השורש, אל המפקדה.

לימוד תורה, גם אם נדבר רק על המימד הכמותי, התועלת, הינו יעיל יותר מכל לימוד אחר, בזמן נתון אתה עושה דבר שבדרך כלל לוקח המון זמן. זה ההבדל בין עולם הזה לעולם הבא, בעולם הזה הכל לוקח המון זמן, צריך זמן לזה וצריך זמן לזה, בלימוד תורה אתה פועל פעולה בעלת השפעה רב תחומית⁷.

אדם שלומד מסכת בבא בתרא עוסק בתחום מאוד מסוים של הרחקת נזיקין, על פניו נראה שהוא מפתח אך ורק את היכולת העיונית שלו, אבל לא כך הם פני הדברים. כשלומדים תורה על מנת להיות יותר צדיקים,

⁶ בראשית, א', ט'
⁷ אורות הקודש א', א'.

יותר קדושים, באותו זמן של לימוד עיוני, ניתוחי, זורמת השפעה רוחנית לדמיונותינו, לרצונותינו, למחשבותינו ולמעשינו.

ניסינו להשתמש בהמון משלים ודימויים, אבל כל מה שאנו מסוגלים לומר זה רק מה שאנו מסוגלים לומר, בסוף יש פה עולם אחר, עולם הנשמה. לימוד תורה עניינו פגישה ישירה בלתי אמצעית עם הנשמה. לכן כותב ר' חיים מוולוז'ין ב'נפש החיים' שאין בעולם הזה דבקות יותר גדולה מלימוד תורה⁸. זו השפעה מערכתית כלל אישיותית. זה מוביל אותנו להבדל עליו מצביע המהר"ל⁹ בין קיום מצוות ללימוד תורה. המצוות עם כל חשיבותן לא מסוגלות לעשות כזו פעולה מערכתית. על דרך הדימוי שנקטנו בו עד כה נגיד, אם המים זורמים ונתקלים בחסימה באזור של עץ בודד, המצווה מפרקת את המחסום כדי לאפשר למים להמשיך ולזרום, ואילו לימוד תורה מקפיץ את המים במעיין בבת אחת לגובה כזה שאף חסימה לא תפריע לו.

ש: גם בלימוד תורה קיימות זוויות שונות?

הזוויות הללו הם לא זוויות בהשפעה הם זוויות בלימוד, ההשפעה על האישיות היא אותה השפעה כל הזמן. לא משנה באיזה צד של לימוד אתה בוחר, לעולם אתה נוגע בנשמה וההשפעה תהיה כלל מערכתית.

ש: אבל יש השפעה שונה בין לימודי גמרא ללימודי אמונה ומוסר?

שוב על דרך הדימוי נאמר שאתה באמת יכול להקפיץ את המים בגובה מטר ואתה יכול להקפיץ אותם בגובה שתי מטרים, בכל מקרה הקפצת אותם, בכל מקרה השדה הושקתה, סגנון ההשפעה הוא דומה.

ש: מה בלימוד גמרא קשור לעיסוק בנשמה?

התשובה היא שזה בדיוק מה שמעניין את הנשמה. כלומר, מעניין את הנשמה מה הקב"ה חושב ורוצה בעולמו, בכל עניין ותחום. המחשבות שלו והרצונות שלו הם נושאי העניין של הנשמה, היא עסוקה כל הזמן בלחיות אותם. כשאנו לומדים תורה אנו עוסקים במחשבותיו ורצונותיו של הבורא, זאת אומרת שאנו עוסקים במה שמרתק מעל לכל דבר את נשמתנו. על זה נאמר "מצא מין את מינו..."¹⁰. זהו העניין של הנשמה, זו האש שלה. פתאום אתה מגיע ומדבר על מה שעניין אותה מאז ומעולם, 'זה בדיוק מה שאהבתי כל הזמן... כבר שנים שאני מחפשת שתבין אותי, שתדבר כמוני ותחשוב כמוני...!'. הנשמה מתלהבת, היא תמיד הייתה פה ולפתע הגיע אליה אדם מן הגן ומדבר איתה באותה שפה, רצון מתחבר עם רצון, הרצון שלנו מתחבר עם רצונה של

⁸ נפש החיים, שער ד', פרק י'
⁹ נתיבות עולם א', נתיב התורה א'.
¹⁰ עירובין ט.

הנשמה, היא שרצתה כל העת את רצונותיו של בורא עולם. כל עוד אתה לא עוסק בתורה אז יש לנשמה רצון ויש לך רצון. אף אחד לא מבין אותה, אף אחד לא פונה אליה באותה שפה. כשאתה לומד תורה יש התאמה מוחלטת, אותם סברות, אותם נושאים, אותם מטרות¹¹.

במילים אחרות תורה ונשמה הם שתי תצורות של אותו תוכן. אתה יכול לראות איש ואישה, הם כל כך שונים, כל אחד בעל רצונות ומחשבות הפוכים, אבל הם נפגשים...פתאום מתברר שאנחנו יכולים להיות באותו ראש. אומנם לכל אחד יש את הגוון שלו ואת הניואנסים שלו, אבל...נפגשים, משוחחים, שלוש פגישות ו...הרצון והמחשבה, פתאום הם דומים. ואז מתעוררים, יש התלהבות גדולה, "מצא מין את מינו". יש לנו כלל באיסור והיתר- "מצא מין את מינו וניעור..." , זה כלל בדיני תערוכות, כשמין פוגש את מינו יש לפתע תסיסה. כששני דברים הם מאותו מין אז ישנה התעוררות, הנשמה מתעוררת.

ש: אז למה יש תחושת מרירות בתחילתו של לימוד התורה?

אנו רגילים לעסוק בדברים שהם שונים מרצונה של הנשמה, ואם ברגע אחד אתה נפגש עם דברים שהם מוזרים ומשונים לך, סברות ורעיונות שלא היית מעלה על דעתך. אתה אומר- 'מה זה...? זה לא מה שמעניין אותי... זה לא מה שאני רוצה...!'. באמת זה מה שהנשמה רוצה כל הזמן. אז נכון שלוקח זמן עד ששתי הצינורות הללו באמת יפגשו, אבל לבסוף יש זרימה.

* * * *

ש: למה אדם שעסוק בעשיית חסד הוא פחות מתחבר לנשמה מאחד שעוסק בתורה?

כי עדיין צורת החשיבה שלו היא לא צורת החשיבה של הנשמה.

ש: גם אם את מעשי החסד שלו הוא עושה על רקע עולמו האמוני?

עכשיו הוספת נתון חשוב, הוא למד. זה טוב מאוד. כשהבסיס הוא המפגש הלימודי, מתוכו נמשכות השלכות רבות.

¹¹ עיין תפארת ישראל פרק י"א.

תמיד צריך להיות זמן בו אנו מחזקים את הקשר. אומנם נפגשנו כבר ארבע פעמים עוד קודם לחתונה, ראינו שהכל מתאים, שוחחנו המון והחלטנו להתחתן, אבל עברו שנתיים שלוש, האישה ניגשת ושואלת- 'אולי נדבר קצת, מזמן לא שוחחנו, אולי נשחזר ונעמיק את הקשר...!'. אף אחד לא יענה- 'מה את רוצה שוחחנו כבר ארבע פעמים במשך שעתיים שלמות לפני שנתיים, הכל היה בסדר...!'. כמובן שזו שאלה של איזה איכות של קשר אנו רוצים ליצור, אבל ברור לכולם שהמפגש, השיחה הזו היא המפתח לאיכות הקשר. השיחה הזו היא דבר מערכתי, הנקודה היא לא רק הדברים עליהם שוחחנו, זה שהצלחנו להתגבר על הקושי המסוים שעלה כרגע לנגד עינינו, הנקודה היא עמוקה יותר- חיזקנו את התיאום, את ההרמוניה של החשיבה והרצון.

לימוד תורה זה חתונה, כך מסבירים לנו חז"ל בפרשת יתרו. המשנה במסכת תענית אומרת: "ביום חתונתו זה מתן תורה..."¹². משה נקרא שדכן¹³, הוא משדך בין ישראל לבין התורה. גם כשאנו מסיימים פעם בשנה את כל החומשים אנחנו מעלים נציג של הציבור להיות 'חתן תורה', אנו גם מקפידים לזרוק עליו סוכריות. זו חתונה, ואין דבר כזה חתונה, קשר זוגי, בלי שמשוחחים.

לכן מלמד אותנו הרמב"ם¹⁴ שילד קטן מייד כשהוא מתחיל לדבר צריך לפתוח איתו בדברי תורה. ברור לנו שהוא ידבר בנושאים נוספים, אבל כבר בגיל צעיר צריך הקפדה מאוד גדולה שעיקר השיחה של הילד תהיה שיחה עם נשמתו¹⁵. "בן חמש שנים למקרא"¹⁶, 'רגע אבל הוא צריך לשחק עם החברים שלו', בוודאי, הוא צריך לראות טבע', נכון מאוד, הוא צריך לעשות הכל, אבל הוא גם צריך לשוחח עם נשמתו, הוא צריך לקבל השפעה כלל מערכתית על כל אישיותו. זה נכון בגיל חמש ונכון לכל הגילאים.

מתוך ההבנה הזו אנו צריכים לגשת אל לימוד התורה, מתוך ההבנה שזו התרחשות כלל אישיותית, לימוד תורה הוא לא חלק הוא המכלול. אנחנו אומנם עוסקים ביום בהרבה פרטים, בלא מעט קטעים, אבל יש לפחות פעם אחת ביום בו אנו מתעסקים בכלל האישיות, במערכת, בנשמה. זה לימוד התורה.

האדם 'ממית עצמו באוהלה של תורה'¹⁷. באותו רגע הלימוד נראה כמו מוות, זה אירוע נשמתי, אירוע של עולם הבא, שום דבר באירוע הזה לא פועל על פי כללי העולם הזה. פתאום, ברגע אחד, אתה עוזב את הגן והולך אל המעיין, אל המקור. 'מה אתה עוזב את הגן...?', 'אני הולך אל המעיין...!', אף אחד לא רואה בכלל על מה אתה מדבר, מה קורה פה. המעיין הוא בעולם הבא. במובן מסוים אתה נפרד מצורת החשיבה של העולם הזה ואתה ממית את עצמך. זה נראה כזבוב זמן, דבר מוזר ומתיש, 'אתה עוזב את הגן באמצע, אתה לא נורמאלי...!'. זו פעולה נשמתית, זהו סוג אחר של התרחשות.

¹² תענית כו.

¹³ רמב"ן שמות ג', י"ג

¹⁴ משנה תורה לרמב"ם, ספר המדע, הלכות תלמוד תורה פרק א', הלכה ו'

¹⁵ להרחבה- עין אי"ה שבת א', פרק שני, רי"ד.

¹⁶ אבות פרק ה', משנה כא'

¹⁷ ברכות סג:

* * * *

ש: מה ביחס לתפילה? האם זה לא נחשב חיבור אל הנשמה?

בתפילה אנו עוסקים רק ברצון. לימוד תורה לעומת זאת זה עיסוק ברצון ובשכל ביחד. התפילה היא לא אירוע כלל נשמתי, אנו לא מפעילים בה את החלק העיוני שלנו, **עיון תפילה** נאסר בזמן התפילה¹⁸. התפילה נקראת "חיי שעה" לעומת התורה שנקראת "חיי עולם"¹⁹. בתפילה אני לוקח נושא, הנושא הוא הרצון שלי, הרגשות שלי, אני לא פועל בה על המחשבות שלי. אי אפשר לסמוך את חיינו על אירוע שמזניח את עולם המחשבה שלנו. המחשבה שלנו היא הדבר שמחלק בין ילד למבוגר, זה דבר מרשים ועליון. לכן "מסיר אוזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה..."²⁰. אדם יכול להיות בעל רצונות חזקים מאוד, אבל לולא לימוד תורה, כל אותם רצונות יכולים להגיע למקומות מעוותים מאוד.

יש מושג כזה תורה בלי תפילה, הגמ' מלמדת אותנו שרשב"י ותלמידיו פטורים מתפילה²¹. יכול להיות אדם כזה שלומד תורה בצורה כזו עליונה, כזו עמוקה, עד כדי כך שייפטר מתפילה. אישיותו כל כך מתרשמת מהלימוד עד שהוא לא צריך לחיזוק של התפילה. אבל תפילה בלי תורה... אין חיה כזו. נכון שלמדנו ש"הלוואי ויתפלל אדם כל היום"²², אבל אין הכוונה לזה שאדם יכול שלא ללמוד תורה, אלא הכוונה היא שאדם שבוחר, במקום לרדוף במהלך כל היום אחרי פרנסתו, לעמוד בתפילה, הוא אדם גדול. ובכלל ידוע לכל שקריאת שמע היא דאורייתא²³ ולעומתה התפילה נמצאת במחלוקת האם היא דאורייתא או דרבנן.

קריאת שמע היא לימוד תורה, היא המינימום שנדרוש מאדם בכל יום²⁴. רואים שהאדם מצווה בכל יום, עוד קודם שהוא עומד בתפילה, לומר קריאת שמע. זו גם הסיבה שאדם ששכח לומר ברכות התורה קודם ברכות השחר יכול לצאת ידי חובה לחלק מהדעות בברכת 'אהבת עולם' שנאמרת קודם לקריאת שמע²⁵.

זה מה שאומר בעל ה'אור שמח', ר' מאיר שמחה מדווינסק, שישנן מדרגות בלימוד תורה²⁶, זוהי מצווה לא מוגדרת לגמרי. יש מי שייצא ידי חובת הלימוד בקריאת שמע ויש מי שילמד כל היום. כל אחד על פי עניינו.

¹⁸ בבא בתרא קס"ד :

¹⁹ שבת י.

²⁰ משלי כח', טו

²¹ שבת יא, עיין עוד בהקדמה לעולת ראייה-תורה ותפילה.

²² תלמוד ירושלמי, ברכות פרק א', הלכה א'

²³ ברכות כא.

²⁴ מנחות צ"ט :

²⁵ ילקוט יוסף הלכות קריאת התורה עמ' צה'

יש גם מנהג לומר קודם לפסוקי דזימרה קריאת שמע קטנה. יש גם מנהג לקרוא את פרק שישי ממסכת זבחים- "איזהו מקומן". עוד לפני שאתה מתפלל שיהיה משהו של לימוד תורה, התורה היא דחופה יותר, היא קודמת. אדם שיבוא להתפלל בלי לימוד תורה, עלול לבקש בקשות קטנוניות ומוזרות, אי אפשר לדעת לאן רצונותיו ילכו.

ב.

לפי ערך בהירות התשובה שלפני הלימוד תגדל בהירות ההבנה של הלמוד. השכל מתרומם ע"פ יסוד התרוממות הרצון, והוא מתבהר לפי המדה של בהירות הרצון.

על פי הפסקה שלפנינו ניתן לקבל רושם חדש לגבי המושג לימוד תורה. נראה שלימוד תורה אינו אירוע אינטלקטואלי או השכלתי, כי אם התרחשות נפשית, אירוע רוחני, אנחנו לא לומדים תורה בשביל לפתח את השכל שלנו, גם לא בשביל לצבור ידע או להרחיב את יכולותינו האנושיות, אנחנו לומדים תורה כדי להיות אנשים שהם יותר צדיקים, יותר קדושים, יותר אציליים.

מטרת לימוד התורה היא התשובה, כך אנו מתפללים בכל יום "השיבנו אבינו לתורתך..."²⁷, מטרת לימוד התורה היא ההתקדמות הרוחנית והמוסרית, להשיב אותנו, לקדם אותנו. אנו מבקשים "חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמיים..."²⁸, אנו מחברים את אהבת התורה ליראת השמים, אנחנו לא רואים בתורה נושא בפני עצמו, ערך של תוכן לימודי שמקדם אותנו אינטלקטואלית. הגמרא מלמדת אותנו בכמה מקומות שלימוד תורה ללא יראת שמיים הוא חסר ערך²⁹, גם המשנה במסכת אבות בפרק שלישי מלמדת שאם אין יראה אין חוכמה, "וכל שחוכמתו מרובה ממעשיו", כלומר אחד כזה שלמד הרבה אבל חסר את יראת השמיים, "אין חוכמתו מתקיימת"³⁰. כל מטרת הלימוד היא לא החוכמה מצד עצמה כי אם היראה, ההתקדמות הרוחנית, תשובה.

יותר מזה. אנחנו לא מסתפקים בלבקש שלימוד התורה יגביר בנו את יראת השמיים כי אם מוסיפים ומבקשים 'אהבת תורה'.

²⁶ אור שמח-הלכות ת"ת פרק א'.

²⁷ מתוך תפילת עמידה.

²⁸ ברכות ט"ז :

²⁹ שבת לא.

³⁰ פרקי אבות פרק ג', משנה ט'.

מהי אהבה?

אהבה היא קודם כל קשר נפשי. אהבה היא לא אירוע שכלתני. מה שמעסיק אותנו בלימוד התורה הוא הקשר הנפשי בין האדם לתורה. אנחנו משתמשים בביטוי 'דבקות'³¹ ביחס לתורה, כלומר- מטרת העל של הלימוד היא התהליך הנפשי שאדם עובר כשהוא נפגש עם דברי התורה. נכון שחלק מאותו תהליך נפשי כרוך בעמל העיוני, בהמשך הפרק עוד נעסוק בזה, אבל המטרה הראשית היא התשובה.

ברגע שאנו מבינים שלימוד התורה חותר כל הזמן אל עבר התשובה, אנו מגלים שיש יחסי גומלין בין לימוד התורה לבין התשובה. כמו שהמטרה של לימוד התורה היא התשובה, כלומר התקדמות נפשית, כך גם נאמר שההתקדמות הנפשית משפיעה על לימוד התורה. במילים אחרות- יראה עוזרת לחוכמה וחוכמה עוזרת ליראה. מצד אחד כתוב: "הן יראת ה' היא חוכמה..."³², מצד שני כתוב: "ראשית חוכמה יראת ה'..."³³, או גם "לא עם הארץ חסיד..."³⁴. זה לעולם ילך ביחד, אם אין יראה אין חוכמה ואם אין חוכמה אין יראה.

לכן, כמו שהתורה קודמת להתקדמות הרוחנית, כך גם להפך: **"לפי ערך בהירות התשובה שלפני הלימוד..."**, ככל שאדם קודם לימודו חשובה לו התקדמותו הרוחנית, המוסרית, ברור לו ובהיר לו שמטרתו הראשית היא התשובה, זו מטרת העל שלנו בעולם הזה ולכך נוצרנו, **"תגדל בהירות ההבנה של הלימוד..."**, הוא יבין טוב יותר את הנלמד. כי היכולת להבין את התורה היא עניין נפשי, עניין רוחני. אדם אומר- 'אני מבין מה אשתי רוצה ממני...!', 'מבין' לא בגלל הרמה השכלית שלי, לא בגלל שאני אדם חכם, לא אחת נראה אדם גאון שלא מבין מה אישתו רוצה ממנו, הוא לא קשוב. לא מדובר פה על קשר רציונאלי, אלא על שייכות נפשית. כשאדם נמצא בעמדה נפשית של תשובה, הוא מבין מה התורה אומרת, כי זה עניינה של התורה, הוא מבין את ה'ראש' שלה, הוא התורה מתחברים.

העולם הרוחני שעומד מאחורי התורה, הסברות, ההגיון, העקרונות, הם כולם באים מעולם התשובה. התורה מגיעה מהעולם העליון שנקרא- עולם התשובה, משם התורה נחצבה, ומי שחי את מושג התשובה מבין את הראש של התורה. הרב כותב באורות התשובה, על פי דברי הזוהר הק' שתשובה באה מעולם שנקרא "עלמא דחירות"³⁵, עולם החירות. באמת אנו רואים קשרים עמוקים בין תשובה לחירות. למשל, ראש השנה שהוא זמן תשובה, מצוות היום שלו היא שופר³⁶ עליו נאמר: "תקע בשופר גדול לחרותנו..."³⁷. כי השופר עניינו חירות. בשנת היובל שהיא שנת 'דרור' תוקעים בשופר, לכן היא נקראת יובל³⁸, על שם השופר.

³¹ תהילים, פרי ס"ג, פס' ט.

³² איוב פרי כ"ח, פס' כ"ח.

³³ תהילים פרי קי"א, פס' י.

³⁴ פרקי אבות, פרי ב', משנה ה'.

³⁵ עיין עוד נפש החיים שער א' סוף פרי י"ב, ושער ב', סוף פרי ז'. אורות התשובה ה', ו'1

³⁶ ויקרא, פרי כ"ג, פס' כ"ד: "זכרון תרועה מקרא קודש..."

³⁷ מתוך תפילת עמידה.

³⁸ ויקרא, פרי כ"ה, פס' י: "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל הוא תהיה לכם..."

מעמד הר סיני, אירוע השיא של לימוד התורה, קולו המרכזי³⁹ הוא השופר. אנו רואים שאותה מנגינה מלווה גם את התורה וגם את התשובה. כי באמת לימוד התורה הוא אירוע של תשובה, אירוע של חירות. או בלשון המשנה במסכת אבות: "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה...". מטרת העל של הלימוד היא התשובה, יצירת האטמוספירה הנפשית של היכולת להיות בן חורין, לשוב, להשתנות, להתקדם, לא להתקע במקום. אדם שהאישיות שלו נמצאת כל הזמן באותו מקום הוא שבוי בהרגל, הוא שבוי בקפאון רגשי ומחשבתי, הוא תקוע, אדם שהוא בעל תשובה הוא אדם דינאמי ומתפתח, הוא בן חורין. זאת מטרת התורה כולה, לדבר איתנו בשפת התשובה.

"השכל...", כלומר ההבנה של התורה, **"מתרומם על פי יסוד התרוממות הרצון..."**. כשהרצון שלנו יותר מרומם הדבר עוזר לשכל הרוחני שלנו להתרומם, אנחנו נבין טוב יותר את התורה. הרב יצחק יוסף כותב⁴⁰, בהקדמה לספרו, שבדורו של ר' יוסף קארו היו שני גדולים נוספים שהיו בדרגה כזו שהיו ראויים לכתוב את השולחן ערוך. היה את ר' יוסף טייציאק⁴¹, והיה את המהריב"ל, שלושתם היו באותה רמה רוחנית. כותב שם הרב יצחק יוסף שהסיבה שדווקא ר' יוסף קארו הוא זה שזכה לכתוב את השו"ע היא מפני שלא היה עניו כמותו, כך העידו אנשי אותו דור. הדבר נוגע בדיוק בנושא בו אנו עסוקים- מי שהוא מלא תשובה, אדם שמלא בענווה, שכל הזמן שואף להתקדם, זוכר תמיד שהוא לא מושלם, הוא ראוי להגיע להצלחה והכרה כל כך עליונה בלימוד תורה. אדם כזה יכול לפסוק הלכה לדורות. אנחנו לא באים לשפוט ולהמעט בערכם של אחרים, אנו פשוט עומדים על מה שהעידו עליו בני דורו של ר' יוסף קארו כגורם להצלחתו האדירה. מאותה סיבה אומרת הגמרא שלעולם הלכה כבית הלל⁴². הם החזיקו במידת הענווה בצורה יוצאת דופן. אדם שהוא יותר בעל תשובה, בעל ענווה, לדעת שיש לו עוד הרבה מה ללמוד ועוד הרבה מה להתקדם בעולם הרוח, הוא יותר נכנס לראש שבו התורה מדברת.

"השכל מתרומם על פי יסוד התרוממות והוא מתבהר...", יותר בהירות לך הסברות, צורת החשיבה של התורה, אתה יותר מבין מה התורה רוצה. ככל שאדם שב יותר בתשובה, ככל שיש לו יותר רצונות מבוררים מבחינה רוחנית, הוא מבין טוב יותר את התורה. ההתרוממות היא עד להיכן מגיעות השאיפות שלך, עד לאיפה אתה רוצה להתקדם. הבהירות היא עד כמה הדבר ברור לך, עד כמה אתה נחוש להשיג אותו, אתה מסוגל להבחין בין טוב לרע, ככל שתהיה יותר מבורר בחיים תצליח לדייק יותר ולכוון לאמיתתה של תורה. לפעמים קורה שאדם אחד לומד שנים רבות תורה וחברו לא מצליח להחזיק מעמד בלימוד יותר משנה. הדבר לא תלוי ביכולת האינטלקטואלית של האדם. יש לא מעט אנשים עם יכולת לימוד מאוד גבוהה שהתורה פשוט

³⁹ שמות, פרי' כ'.

⁴⁰ הקדמה לעין יצחק.

⁴¹ בנימין זאב הרצל מיוחס ישירות אליו.

⁴² עירובין ו'.

לא 'נדבקת' אליהם, לעומתם יש כאלו שלא היו הגאונים של הכיתה ובכל זאת הגיעו למדרגות מאוד גבוהות של לימוד תורה. הדבר לא נמדד על פי רמת I.Q, כי אם על פי מעמד הנפש של הלומד, האם הוא בעל תשובה או לא. ככל שאדם מקבל אופי של בעל תשובה, של מי שלא דורך במקום לעולם, כך תגדל אהבתו לתורה וכך יגדל חשקו בה.

לכן, כותב בעל 'נפש החיים' שטוב ויפה לאדם שקודם ללימוד יהרהר מעט בתשובה, יתוודה קצת על חטאיו⁴³. אם אדם חושב קצת מחשבות של יראת שמיים זה וודאי יעזור לו לכניסה 'חלקה' יותר לעולם הזה של לימוד התורה.

אנחנו מכירים אנשים כאלה שהתחילו ללמוד תורה בגיל 27, פעם ראשונה בחייהם ראו למול עיניהם חומש עם פירוש רש"י, והם היום 'עקפו' את כולנו, הם ראשי ישיבות, זה לא בגלל שהם בעלי כישרון שכלי יוצא דופן, רמה אינטליגנטית מעל כולם, זה משום שהם אנשים מלאי תשובה.

ראש וראשון לכל מושגי התשובה זה שאדם הוא בעל ענווה, אדם שמכיר את חסרונו. כשאדם רואה את עצמו כשלם, כמי שאין לו עוד לאן להתקדם, לא תהיה לו אהבת תורה. אנחנו יכולים לראות אדם בעל כשרונות, אחד כזה שמסוגל לנהל כמה פרויקטים במקביל, שכשהוא מגיע אל מול הגמרא הוא נשאר פעור פה, תקוע. לימוד התורה הוא לא לימוד עיוני, שכלי, מנותק מעולמו הנפשי של האדם, הוא קשור בעבותות לאיזה בן אדם אני, עניו, בעל תשובה, או כזה שלא רואה בעצמו שום פגם. לעיתים מנסים לחדש שיטות בלימוד גמרא, להבליט הצבעים, להוריד פירושים, לבוא מימין או לבוא משמאל, הכל טוב ויפה אבל בסוף אין תחליף לזה שאדם יהיה בעל תשובה, כל שאר הפתרונות הם אקמולים שלא מרפאים את עיקר המחלה. הרב מלמד אותנו פה שהנושא העיקרי בלימוד התורה הוא התשובה.

גם על הנצי"ב מוולז'ין מסופר שבתור בחור לא החזיקו ממנו עילוי, כולם הכירו בצדקותו אבל לא מעבר לה, ובזכות רוב שקדנותו וענוותנותו הוא זכה להיות 'רבן של ישראל', גדול הדור. גם רחל הכירה שיש בו בר' עקיבא מידות מעולות, "צניע ומעלי"⁴⁴. היא ראתה את הצניעות שלו והבינה שהוא עתיד להיות גדול, עמוד התווך של תורה שבעל פה. תוך 24 שנים אלפים הלכו אחריו רק משום היותו בעל תשובה ענק.

⁴³ נפש החיים, שער ד', פר' ז': "לזאת ראוי לאדם להכין עצמו כל עת קודם שיתחיל ללמוד... להטהר מעוונותיו בהרהורי תשובה..."
⁴⁴ כתובות סב:

ג.

תשובה עילאה, שבאה מאהבה גדולה ומתוך הכרה ברורה, מעלה את כל התכן הלימודי למדרגה של הפרייה ונביעה כזאת, שאין דוגמתה בשום תכן לימודי מצד עצמו.

יש מדרגות בתשובה, כל מה שדיברנו עוד כה זה לגבי תשובה בסיסית, אבל יש קומה נוספת. לפי איכות התשובה תגדל ההתפתחות של האדם בלימוד תורה. המושג תשובה עילאה מקורו בספר הזוהר הק' והרב באורות התשובה מחבר את התשובה העילאה עם מושג שנקרא 'תשובה מאהבה'⁴⁵. הגמרא מחלקת⁴⁶ בין שני סוגי תשובות- 'תשובה מאהבה' ו'תשובה מיראה'.

"תשובה עילאה, שבאה מאהבה גדולה ומתוך הכרה ברורה..." נכון לומר שכל תשובה מקדמת אותנו בלימוד התורה, אבל שונה ועליונה היא התשובה העילאה בכך שהיא "מעלה את כל התוכן הלימודי למדרגה של הפרייה ונביעה כזאת, שאין דוגמתה בשום תוכן לימודי מצד עצמו". אנחנו לא רואים בשום תחום לימודי בעולם תגבורת כזו של הפרייה ונביעה כפי שאנו רואים בתחום של לימוד התורה. אין עוד טקסט בעולם שזוכה לכל כך הרבה ניתוחים ופרשנויות כפי שזוכים דברי תורה. אם ניקח את הגמרא שנכתבה לפני פחות מאלפיים שנה לא נוכל למצוא לה עוד אח ורע בעולם בכמות החיבורים שנכתבו בעקבותיה. והדברים רק הולכים ומתרבים מיום ליום.

בתוך עולם התורה ישנו מעיין אדיר ואינסופי של נביעה אבל כדי להיפגש איתו צריך את המפתח הנכון. המפתח הוא התשובה. אם אתה מגיע מהמקום הזה של תשובה מאהבה, אתה נכנס לראש, אתה נפגש עם ההפרייה של התורה, אתה מגלה את רזיה וסודותיה, שפע אדיר שהולך ומתחייב ומתחדש כל העת- "דברי תורה פרים ורבים..."⁴⁷, כך לשון הגמרא. רק צריך אהבה, תשובה מאהבה, כשיש לך את זה אז אין גבול לחידוש.

הספרות המתחדשת הזו כולה בנויה על תשובה מאהבה. תשובה מאהבה זה הרצון כל הזמן להתחדש, לא להשאר תקוע במקום, ממילא גם כשאתה נפגש עם התורה אתה הולך קדימה, מגלה גוונים חדשים. מה שאתה עובר באישיות שלך זה גם מה שיעבור על לימוד התורה שלך. הדרך להגיע אל עומקים של הבנה בתורה, אל עקרונות העל, היא לחיות כל העת על פי הדרכותיה של תורה, כשחיים במקום הזה, מי שמגיע אל השורש, יכול להצמיח דברים חדשים. זה גם משמעות המושג להיות 'מקורי' ביחס לדברי תורה. בדרך כלל נקרא לאדם מקורי אם הוא ימציא משהו ממוחו, אבל לא זו ההבנה עליה אנו מדברים, להיות מקורי הכוונה 'לחשוף את המקור'. כשאתה מגיע אל מקור המעיין אתה יכול לחדש זרימה של מים, לפלס נתיב חדש.

⁴⁵ אורות התשובה, פרי י"ד, פסקה כ"ח.

⁴⁶ יומא פ"ו. וברש"י.

⁴⁷ ילקוט שמעוני פרי י"ב.

ד.

כשהאדם מתרומם לרעיונות עליונים, ומתאים את דרכיו על פיהם, במעמקי רוחו, הוא בא לשורש התורה, בצורתה העליונה, שמגמתה היא להרים את העולם לעליונותו המעודדת לו, וממילא כל מה שהוא לומד מפרטי תורה אינו דבר חידוש אצלו כ"א כמו הזכרה למה שיש כבר בכחו, וזהו סוד "מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת.

"כשהאדם מתרומם לרעיונות עליונים ומתאים את דרכו על פיהם..." , כשיש לאדם שאיפות גדולות בחיים, והוא גם "מתאים את דרכיו על פיהם..." , אדם כזה הוא בעל תשובה, ואז "במעמקי רוחו, הוא בא לשורש התורה..." , הוא נפגש עם עיקרון העל של התורה, "בצורתה העליונה..." , עם היסוד, עם המהות של התורה, עם מה זה תורה באמת, "שמגמתה היא להרים את העולם לעליונותו..." , ליצור רוממות בעולם, ליצור התקדמות.

כתוב במשנה שאדם שלומד תורה לשמה אז התורה מרוממת אותו ומגדלת אותו על כל המעשים ונותנת לו מלכות ממשלה⁴⁸. כשאדם רוצה להתקדם, להתרומם אל הרעיונות העליונים ולהתאים את דרכיו על פיהם, אז הוא נפגש עם עיקרון העל של התורה, עם מגמתה, "וממילא כל מה שהוא לומד מפרטי התורה אינו דבר חידוש אצלו..." . כיוון שכל האישיות שלו היא באופייה עסוקה בהתרוממות והתקדמות, אז כבר טבוע בו, בעצמו, רעיון העל של התורה. הוא חי כבר על פי התורה, הוא לא צריך לפתוח עכשיו את הספר ולחזור על תלמודו, הוא צריך להיזכר במה שקיים בו בכוח. ככל שהאישיות של האדם היא יותר אישיות של בעל תשובה אז כשהוא נפגש עם התורה הדברים מתאימים, אין מרירות של חוסר הבנה, של חוסר הגיון, זה רק הזכרה למה שהוא כבר מכיר. כשאדם מחדש את רוחו, כשהוא הופך את אופיו ומתעלה ברמתו המוסרית, התורה נשמעת לו מאוד הגיונית.

זו הסיבה, אומר הרמב"ם, שאנו מקדימים את לימוד המידות ללימוד התורה⁴⁹. קודם אנחנו נעבוד על האישיות של הילד, עבודת המידות, עבודה מוסרית ואז ניגש ללמד אותו תורה. אדם שמחונך למידות טובות בעצם האישיות שלו הוא כבר מותאם לתורה, כשהוא יפגש עם דברי תורה הוא יפגש עם דברים מוכרים זה בדיוק מה שהוא חשב, הרגיש וחי, אז זה זורם, הוא נדבק לזה. "מצא מין את מינו"⁷.

על פי העיקרון הזה מסביר הרב את הגמ' בברכות שמספרת על החסידים הראשונים:

"תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית אלא מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת..." .

⁴⁸ פרקי אבות, פרק ו', משנה א'.

⁴⁹ פירוש למסכת אבות, ג', א'.

"תורתם משתמרת" - דבר שאתה מזדהה עימו באופן מוחלט הוא יושב לך חזק מאוד בתוך הראש. הסיבה שאנו לא זוכרים את התורה אותה אנו לומדים היא בגלל הפער העצום שקיים בין העולם הנפשי שלנו לבין עולמה של תורה. אנחנו מתעסקים בתורה בצורה מלאכותית, לא טבעית, מאולצת. כשהדבר הופך להיות צורת החשיבה שלך אתה זוכר אותו, זה לא חומר חיצוני לך, זה אתה. כלומר אפשר להגיע למושג זכרון התורה בצורה אחרת ממה שאנו רגילים, לא שינון מלאכותי כי אם על ידי עילוי האישיות. ההגיון שלך וההגיון של התורה מתאימים. "מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת".

שלושת הפסקאות האחרונות שראינו מפרטות רמות שונות של קשר בין האדם לתורה בהתאם לרמת התשובה בה חי האדם. הדברים הם למעשה שיקוף כללי של לימוד תורה בכלל, אנו תמיד נרצה להתקדם בשלושה תחומים בזמן הלימוד: א. הבנה. ב. הפריה. ג. זיכרון.

את שלושת העקרונות הללו אפשר לקדם על פי רעיון התשובה, לפי "בהירות התשובה" אפשר לקדם את ההבנה. לפי כמה שהתשובה תהיה "תשובה מאהבה" תגדל היצירה. ולפי "ההתאמה לחיים" של התורה אנחנו זוכרים את התוכן הנלמד טוב יותר.

מה שאנו אומרים בתפילה "חננו מאיתך חכמה בינה ודעת..."⁵⁰, זה כנגד שלושת הרמות הללו. 'חוכמה' היא היכולת להבין את הדבר בצורה בהירה, 'בינה' היא, על פי רש"י⁵¹, היכולת להבין דבר מתוך דבר, כלומר זוהי ההפרייה, ו'דעת' זו השייכות אל התוכן, מה שמאפשר לנו לזכור אותו, "אדם ידע את חוה אשתו..."⁵², הדברים חקוקים על ליבך.

* * * *

אם כך סעיף א' של הפרק עוסק בעצם הרצון, ב'עדן', בכך שהתורה היא שינוי האישיות כולה, ומהכלל הגדול הזה הלכנו ופרטנו לחוכמה, בינה ודעת, שלושת החלקים של לימוד התורה שמתברכים על פי עומק התשובה. עד כאן עברנו מערכה אחת.

לאחר שעברנו מערכה כוללת, בה לימד אותנו הרב על מערכת היחסים בין התשובה לבין התורה, ביתרונותיה השונות, אנחנו נכנסים למערכה נוספת שעוסקת בשני סוגים שונים של תכנים שאנו מזהים בתורה.

⁵⁰ מתוך תפילת עמידה.

⁵¹ משלי פ' א', פס' ה'.

⁵² בראשית פרק ד', פס' א'.

באופן מאוד סכמטי אפשר לחלק את התורה לשתיים: חלק ההלכה וחלק האגדה. מצד אחד התורה מדברת אלינו בשפה מאוד מעשית, עניינית, מסדרת לנו את העולם הזה, ומהצד השני קיים עולם אחר לגמרי של מושגים, שפה אחרת של לימוד תורה שנקראת לימודי אגדה. יש לנו שתי מערכות מחשבתיות שונות לגמרי אחת מהשנייה, לכל אחת יש את הקודים שלה, את צורות הלימוד שלה ואת המטרות שלה. החלוקה הזו עולה אל מול עינינו כבר במפגש עם התנ"ך, הלאה בדבריהם השונים של חז"ל, מדרשי הלכה ומדרשי אגדה, וגם בספריהם של גדולי ישראל.

אנחנו נכנסים פה לנושא עקרוני מאוד- היחס בין ההלכה לאגדה. כבר אמרנו בתחילה שמטרתה של התורה היא לא סיפוק מידע מעשי לחיי היום יום, כי אם פעולה מתמשכת על אישיותו של הלומד. ועולה השאלה, על רקע החילוקים שאנו מזהים בתכני התורה בין הלכה לאגדה, האם יש הבדל בהשפעה שעובר האדם בהתאם לסגנון התוכן אותו הוא לומד. האם יש הבדל בין לימודי הלכה ללימודי אגדה, מה שהגמרא בסוכה קוראת: "דבר גדול ודבר קטן..."⁵³, ברמת ההשפעה הנפשית על הלומד.

בעולם הרחב נראה שיש הבדלים משמעותיים בין אותם אלו שלקחו על עצמם את לימודי הרוח המופשטים יותר, כגון שירה, פילוסופיה, ספרות וכו' לבין אלו שעוסקים בצד הטכני של סידור החיים, אנשי משפט, מינהל וכו'. אלו כשרונות אחרים ותחומים אחרים שכמעט ואין אנשים שמחזיקים בשניהם יחד. שונה מזה נראה עולמה של התורה, הוא דורש מאיתנו להתעלות בשני התחומים גם יחד. בזה עוסק הרב בשתי הסעיפים הקרובים.

⁵³ סוכה כ"ח., "דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבאי".

ה.

יש מגמה אחת לתורה, לעורר את הצד הרוחני העליון שבאדם, שיהיה עסוק במושכלות קדושות, ויהיה סר משיקוע בהמי גופני, שמדלדל את כח עצמיותו. ומצד המגמה השלילית של הסרה מרע כל עניני תורה שוים הם, אמנם מצד ההתגלות העצמית של האורה האלהית, שמרוה את הנשמה, יש הבדל גדול בין דבר גדול לדבר קטן.

התשובה אל ה' תמיד מורכבת משתי נושאים- 'סור מרע ועשה טוב'⁵⁴. תחילתה 'סור מרע'. לאדם יש נטייה מאוד חזקה להשתקע בצרכיו הגופניים: הרעב שלו, העייפות שלו, בזה שחסר לו בגד או כלי, הוא מוצא את עצמו עסוק רוב שעותיו בדברים שהם חומריים. העולם הוא כזה שדורש התייחסות רצינית לצד הזה של החיים החומריים, הבעיה מתחילה, על פי הרמח"ל במסילת ישרים, כשהאדם גם חושב על זה כל הזמן, כשהנפש שלו שקועה בזה⁵⁵, כשאלו הדברים מהם הוא מתרגש, אלו הדברים עליהם הוא חולם ומדמיין, אלו הדברים שתופסים את הנפח הכי משמעותי בנפשו. זאת החמצה אדירה, זהו ממש עלבון לאדם, לרוחו ולגודל נפשו.

אז נכון, אתה צריך לאכול, לשתות, לישון, אתה צריך המון דברים, הכל נכון, אבל את כל אותם דברים צריכה גם החתולה שמסתובבת פה בין הפחים. בסוף כל כישרונותיך באים לידי מיצוי באותם דברים בה עסוקה אותה חתולה.

לכן כותב הרמח"ל שעל האדם לעסוק במושכלות חדשות. האדם צריך לעסוק בעניינים שאין להם שום תועלת חומרית, שום רווחים קנייניים. הדברים אותם אתה לומד בתורה אין להם שום משמעות מעשית רווחית, הם 'קדושים', אין להם נפקא מינה לעולם הזה. אם תעסיק את מוחך כל יום במשך כמה שעות בכאלו לימודים תצא מאותה השפלות בה חיים בעלי החיים.

אתה יושב ולומד מסכת ביכורים, אתה בכלל גר בדרום אמריקה, אין לך שום קשר ושייכות למצווה הזו. אתה יושב ולומד מסכת זבחים, אתה בכלל לא כהן, לא תעמוד לך לעולם האפשרות להזות דם על המזבח. אתה גם לא דיין ולא מתכנן להיות דיין ובכל זאת אתה מתעסק במסכת סנהדרין.

יש לנו עולם שלם שכל יהודי מעמיק בו, חוקר אותו ומתפלסף לגביו, שאין לו שום שייכות מעשית לחיינו. אנחנו נותנים לעולם הרוחני והמחשבתי שלנו מרחבים של התפתחות נטולי מגע עם המציאות הגשמית שלנו, ללא שום קשר, גם לא עקיף. המציאות הזו מצילה את האדם מלשקוע בבהמיות.

⁵⁴ תהילים ל"ד, ט"ו.

⁵⁵ מסילת ישרים פרק ה'.

ה"שיקוע בהמי גופני מדלדל את כוח עצמיותו..." של האדם, את מחשבותיו, את רגשותיו ואת כל עולם הנפש שלו. בסוף כל עולם הנפש שלנו יכול להישאב לעניינים ארציים, הדבר הזה מתיש את האדם, הדבר הזה הוא עלבון לרוחו. בורא עולם לא טמן באדם שכל כדי שינצל אותו רק לחישובים של כדאיות כלכלית, הרגש לא ניתן על מנת שנכס אותו אך ורק לעניינים חושיים. כשאדם מתנהל בצורה כזו המזניחה את רוחו זו מכה אנושה לזהותו העצמית.

לכן תחילה- "סור מרע". לאדם יש יצר הרע, יש לו נטייה להשתקע מחשבתית, רגשית, נפשית, בקיומו החומרי. הפיתרון היחיד הוא לימוד תורה. אדם שלא לומד תורה, יצר הרע תוקפו⁵⁶. הרמח"ל מלמדנו שמי שאומר שיש פיתרון אחר ליצר הרע הוא רמאי⁵⁷. וודאי שיש בעולם הכרח לעסוק בחומר, זה לא חידוש, לא מול זה עומד הרמח"ל ומזהיר אותנו, כי אם מההשתקעות בחומר. היצר הרע הוא 'מגזים', הוא נקרא 'שעור'⁵⁸, הוא מנפח את המצב. התורה באה לייצב את האדם, לאפס אותו ולשים בפרופורציות הנכונות את השיקולים השונים.

* * * *

אדם צריך להגיע מתל אביב לירושלים כל יום. לשם כך הוא קנה לעצמו עגלה עם סוסים, לאחר תקופה מספרים לו שיש דרך חדשה להגיע לירושלים, עגלה בלי סוסים שעושה את הדרך בצורה מהירה יותר ונוחה יותר. דווקא יפה מאוד, 'ברוך ה' יש לי דרך להגיע מתל אביב לירושלים כל יום...! אבל כשסביב אותה עגלה מתפתח עולם שלם של מחשבות ודמיונות, עולם שלם של פנטזיות סביב הכרכרה הזו שמסוגלת להתנייד בלי סוסים, זה כבר "שיקוע בהמי". על מה כל הסיפור...!? מספרים לנו על 'חווית נהיגה'. האם בזה צריך להתמלא עולם החוויות של האדם?! מדברים על 'מה אתה מרגיש בנסיעה...! זו יציאה מהדעת. מעניין טכני של היכולת לעבור ממקום אחד למקום אחר נוצר עולם שלם.

מי שלא לומד תורה יכול להישאב אל העולם הזה, בזה הוא מתעסק, על זה הוא חולם, מזה הוא מתרגש. לכן, "בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין"⁵⁹.

⁵⁶ סוכה נ"ב:

⁵⁷ מסילת ישרים פרק ה'.

⁵⁸ עיין תפארת ישראל פרק כ"ה.

⁵⁹ קידושין ל:

מצד המגמה של 'סור מרע', באמת בכלל לא חשוב מה אתה לומד, אתה יכול ללמוד הלכה ואתה יכול ללמוד אגדה, העיקר שאתה לומד, מעסיק את אישיותך במושכלות שאין להם שייכות חומרית, מושכלות 'קדושות'. גם אם אדם עסוק עכשיו בענייני הלכה שיש להם קשר להתנהלות שלו מחר בבוקר, הם עדיין נחשבים יוצאי דופן ביחס לכל שאר הלימודים החומרניים בהם אתה עסוק, שכן התועלת החומרית הנראית לעין רחוקה מהם. קשה להוציא מהש"ס נפקא מינה לחיים האישיים שלי, נפקא מינה לפרנסה, לצרכים, או למעמד החברתי. נכנס לפה אדם שסיים כרגע שלוש שנים בצה"ל, מתיישב ואומרים לו לפתוח את 'חזקת הבתים'. 'אין לי מושג', הוא אומר לעצמו, 'מה רוצים ממני', 'מה שלוש שנים...', 'איזה נכס...! אותו אדם לא מבין כלום ובכל זאת התורה כבר פועלת עליו פעולה ראשונית של יציאה מההישאבות אל צרכי העולם הזה. מהצד הזה אין שום חשיבות למה אתה לומד, העיקר שתציל את נפשך מהעליבות הזו, מלחלוק עם בעלי חיים שפלים את אותם רצונות ושאיפות. זו הצלה.

* * * *

קיימת קומה נוספת ללימוד, לתורה יש מטרה עוד גדולה מזו והיא **"התגלות העצמית של האורה האלוקית..."**. אחרי כל מה שאמרנו על הצורך להינצל מההשתקעות בחומריות אנחנו רוצים להתקדם שלב נוסף. אני רוצה לדעת מי אני, מה אני, מה אני צריך לרצות בחיים. אמרת לי מה לא יכול להיות שיהיו שאיפותיי, ממה אני חייב לברוח, אבל מה כן, מה הרצונות, הערכים, השאיפות, שבהם אני צריך להיות עסוק, סביב מה אני צריך לבנות את זהותי, את סולם ערכיי.

כאן באמת, **"מצד ההתגלות העצמית של האורה האלוקית, שמרווה את הנשמה, יש הבדל בין דבר גדול לדבר קטן..."**. עכשיו כבר יש הבדל אם אני לומד סעיף בשו"ע או פרק ב'כוזרי', יש הבדל בין עיון בהלכות בשר וחלב לעיון ב'מסילת ישרים'.

"דבר גדול"⁶⁰ אלו הם ענייני אגדה ששופכים לנו אור על החיים. כי קשה מאוד לאדם לראות בתחילת לימודו את האורה האלוקית שמצויה בכל פרט מפרטי ההלכה, לא בכל פרט אדם יוכל לזהות הארה שמלמדת משהו על השקפת העולם של התורה.

רוב עיסוקו של הלומד בכל יום הוא ב'דברים הקטנים' משום שקשה מאוד להעביר יום שלם בהתרוממות אל עולם הערכים, אל עולם מטרות העל, יש מעט מאוד נפשות שמסוגלות להיות באוויר הפסגות הזה בלי לאבד את הנשימה. לכן אדם עוסק בפרטים, המון המון פרטים ומצבים משתנים, מה עושים במקרה כזה ומה עושים במקרה אחר, לזה לכל אחד יש שייכות וזו הצלה גדולה- 'סור מרע', אל תתעסק בשטויות.

⁶⁰ סוכה כ"ח.

* * * *

כשאדם לא לומד תורה הוא מוצא את עצמו עסוק בקשקושים. יש תופעה נוראית שהמציאו הגויים שנקראת 'תחביב' - הובי. זה באמת אחד הדברים היותר מוזרים אותם הם המציאו. שמעתי ששואלים אדם בראיון עבודה מה התחביב שלך, והוא ממש צריך לענות- 'אוסף מקלות של ארטיקים', 'אוסף כרטיסיות של אגד'. הדבר הזה הוא תוצאה של התמרמרות של האדם העובד. הוא רואה כיצד הוא מכלה את ימיו בעמל בלתי פוסק שאין לו תכלית שנותנת מזור לנפשו, ועל כן הוא מוצא לעצמו פינה בחיים בה הוא לא מקדיש את כוחותיו להשרדות אלא לשטויות. יוצא שאצל רוב האנשים התחביבים הם הדברים הלא רציניים הם מה ש'תחביב' עליהם. 'מה חביב עליך...?'- השטויות. כשאדם לא לומד תורה הוא מוצא לעצמו עיסוקים שונים ומשונים להפיג בהם את תחושת המיאוס שיש לו מהרדיפה הבלתי פוסקת אחרי עניינים חומריים. יש תופעות גדולות של אנשים מבוגרים שמשחקים בצעצועים. אחד משחק במכוניות, אחד בפלאפונים והאחר מגיע להימורים. האדם ללא לימוד התורה מתרחק אט אט מעצמיותו ושוקע עוד ועוד בחומריות, משזו לא נותנת לו מרפא לרצונו למשהו נוסף, הוא משקיע את הפנאי שלו ב'תחביב', בשטויות.

ש: יש אנשים שפשוט שקועים בפרנסתם...

יש פה צד נוסף מלבד הפרנסה, יש פה צד של דמיונות שהולכים ושוטפים את האדם. אדם אחד צריך לדבר עם אדם אחר, סביב זה מתפתח עולם שלם של צעצועים ושכלולים, מיטב המוחות שוקדים על פיתוחים טכנולוגיים, חסרי כל טעם, על מנת שהצעצוע שלי יהיה טוב יותר מהצעצוע שלך. לא נותנים לך אפילו רגע אחד של מנוחה, בכל רגע מופיע על המדף צעצוע חדש, טוב יותר. לכן 'סור מרע'. צא מהשיקוע שמעלים את עצמיותך.

אם כן, הפסקה הראשונה במערכה הזו מחלקת בין לימודי הלכה ללימודי אגדה מהצד של 'סור מרע ועשה טוב'.

ו.

הלימודים המעשיים הם מזונה של הנשמה, בונים אותה בחלקיה באותה הצורה שהיא קבועה מעצם טבעה, כדרך שהמזונות הגשמיים בונים את הגויה, והעיונים העליונים, הגיון הדעות, השירה, והתעלות הרוח, הם אוירה של הנשימה אשר לנשמה. כל מה שיהיה האורגן מכולכל במזון יותר מבריא, יקבל יותר ויותר את השפעת הטוב, שהאוויר הטהור משפיע עליו.

ישנם שני אלמנטים שבלעדיהם לא יכול להתקיים אדם בעולמנו- אוויר ומזון. קיימים אומנם צרכים נוספים אצל האדם אבל אלו ההכרחיים לו.

אולם ישנו הבדל עקרוני בין המזון למים.

המזון הוא למעשה תוצאה של הרצון לשמר את המצב הקיים. האדם כבר חי ועכשיו על מנת שהוא יוכל לשרוד הוא אוכל, לשמר את המצב. לכן ישנה גם כמות מסוימת שהאדם צריך לאכול על מנת שהוא ימשיך לחיות ומעבר לכמות הזו המזון רק הולך ומזיק לאדם.

האוויר לעומת זאת, לא נועד לשמור על מצבו הקיים של הגוף. החמצן אותו אנו נושמים הוא זה שנותן בכלל את האפשרות לגוף להתקיים, האוויר הולך ומחדש את האדם בכל רגע, מאפשר לחיים להופיע. כל נשימה היא חיים חדשים.

הנשימה היא הרבה יותר דחופה לגוף האדם מהמזון אותו הוא אוכל. האויר הוא בעצם מגע בין הנשמה לבין העולם הפיזי. ידוע שכשחסר לאדם חמצן המקום הראשון בו הוא נפגע הוא הראש, המוח. גם אדם שמטפס על הרים גבוהים מרגיש לעיתים קרובות כאבי ראש. זה באמת סוד גדול להבין איך הנשמה מתגלה בעולם, זהו פלא גדול, אבל אנחנו מבינים שהקישור בין הנשמה לבין הגוף מתרחש על ידי הנשימה⁶¹, גם לקבוע האם אדם חי או מת קובעים על פי הנשימה שלו, היא חוליית הקישור.

יש לנו שתי חלקים, אחד הוא קיום המערכת והשני הוא הקישור של המערכת הגופנית לנשמתה, בלשון הרמ"א בפירושו למילים "מפליא לעשות", בברכת 'אשר יצר': "קושר דבר רוחני בדבר בגשמי..."⁶².

את המשל הזה מביא הרב על מנת לחלק בין לימוד ההלכה ללימוד האגדה. כשאנחנו לומדים הלכה אנחנו בעצם עסוקים בשימור ההופעה של הנשמה בחיים. אנחנו רוצים שהנשמה תוכל להתגלות בעולם, ולכן אנחנו צריכים ליצור את התנאים המתאימים להופעתה. אם אדם עוסק רוב יומו בשטויות, הוא מאבד את זהותו, לנשמה אין עוד מקום להתגלות בו, היא מדברת בשפה אחת, האדם מדבר בשפה אחרת. אין לה היכן לשכון,

⁶¹ כוזרי, תחילת מאמר שני ביחס לקורבנות.

⁶² שו"ע או"ח סימן ו'.

אין פה בעולם תשתית בה היא יכולה להופיע⁶³. לכן לימוד הלכה הוא למעשה יצירת תשתית, יצירת תנאים שמאפשרים לנשמה לחול פה בעולמנו, בדומה לבניית הגוף, בניית התנאים הסביבתיים שהנשמה יכולה לשכון בהם.

ש: באיזה אופנים יכולה הנשמה להתגלות?

כשאדם חושב מחשבות טובות, רוצה דברים טובים, כשהוא נהיה כללי יותר ופחות אנוכי, כל זה נקרא התגלות של הנשמה. אדם ששייך יותר לעניינים של חסד, של נתינה, עניינים של נצח, הוא אדם שמאפשר לנשמה להתגלות, הוא יוצר לה מקום ותשתית. כל זה עוד נוגע לעניינים של הלימודים המעשיים, לימוד ההלכה. כל עוד אנחנו עסוקים בהם, אנחנו עוד לא יוצרים את הקשר, אנחנו יוצרים את הגויה, בונים את התאים שלה. לאחר שכל זה קורה צריך לגשת גם לבניית הקשר. הקשר הוא השייכות עם הנשמה, הזיקה התמידית בינינו לבין עולם עליון יותר. זה ההבדל בין לימודי הלכה לבין **"העיונים העליונים..."**, שהם, **"אווירה של הנשימה אשר לנשמה..."**. האויר זה החיבור והקשר אל העולם העליון.

"כל מה שיהיה האורגן מכולכל במזון יותר מבריא...", אם הגוף הוא בסדר, אם אדם למד הלכה, **"יקבל יותר ויותר את השפע טוב, שהאוויר הטהור משפיע עליו..."**. אבל כשהגוף לא בנוי כמו שצריך, עצמות, גידים, רקמות ותאים, לנשמה לא יהיה כלי קיבול מתאים. גם הצד השני הוא נכון, כשיש כלי קיבול מתאים, אבל אין אורות שזורמים אליו, אז הנשמה מתגלה בצורה מאוד קטנה וחסרה. יש לנו אם כן שני נושאים, יצירת תנאים ויצירת הקשר. יצירת התנאים לקשר באה לידי ביטוי בלימודי הלכה, פיתוח הקשר לעומת זאת יופיע על פי עומקם של לימודי האגדה, לפי איכותם של **"העיונים העליונים, הגיון הדעות, השירה והתעלות הרוח..."**. 'אגדה' מלשון אגד, לשון חיבור, חיבור וקישור של הנשמה אל הגוף. ההלכה היא הדרך, היא ההליכה, האפשרות ליצור משהו, יצירת תנאים⁶⁴.

ש: למה אנחנו רואים במציאות שעיקר עיסוקם של הלומדים הוא בענייני הלכה?

קודם לכל אנחנו צריכים ליצור את התנאים להופעת הנשמה. באמת כשאדם רואה שהתנאים קיימים אז אין הכי נמי את רוב יומו עליו להקדיש ללימודי אגדה. כדי להגיע למצב בו אין סתירה בין מה שנשמך רוצה לבין מה שנפשך בפועל רוצה צריך לבנות כלי מאוד חזק, תשתית חזקה. יש כאלו אנשים שבאמת הסתירה אצלם

⁶³ עיין תפארת ישראל סוף פרק ג'.

⁶⁴ עיין נתיב התורה עמ' ז'.

פחות מחודדת ואדרבה עליהם להקדיש את עיקר מרצם ל"עיונים העליונים....". הדברים האלו כבר כתובים בהקדמה לחובות הלבבות.⁶⁵

לימוד אגדה הוא פיתוח הקשר אבל אסור להזניח ולשכוח שקודם לפיתוח הקשר, צריך להגיע בכלל לאפשרות של קשר. צריך שיהיה פה אדם, כלי, שלא עסוק בשטויות, לולא שעוברים את השלב הזה, אין עוד מה לדבר על פיתוח הקשר. ככל שאנשים גדולים יותר, הסתירות בינם לבין תכני התורה הולכות ופוחתות, ממילא הם יכולים לעסוק בעיקר, בלימודי אגדה, שעניינים קומה חדשה של קשר.

ז.

מגדל הפורח באויר, אף שאפשר להנהיגו ברום האויר אבל קשה להתוות לו חילוק דרכים בדיוק הגון. כן במהלכי השכל הגבוהים בטעמי תורה צריך גבורה יתירה להתוות להם ארחות פרטיות, כאשר החכמה האנושית מתאמצת גם כן להתוות דרכים מדויקים במערכת האויר. גדולה היא מעלת דואג ואחיתופל בדרישת התורה, שהעמידו בעיות במגדל הפורח באויר, אף על פי שלא באו לידי מסקנה, מכל מקום הספק הוא התחלה לפתרונים.

דואג האדומי ואחיתופל היו תלמידי חכמים, גדולי הדור.⁶⁶ בלימוד שלנו עכשיו אנחנו לא נעסוק באישיות שלהם, במעלותיהם וחסרונותיהם, אנחנו נתעסק רק במה שהגמרא מספרת לנו על מדרגתם התורנית וכוח הפלפול שלהם.

הגמרא מספרת לנו שהם הצליחו להעמיד 400 ספקות בעניין שנקרא 'מגדל הפורח באויר'⁶⁷ הקשור להלכות טומאה וטהרה. 'מגדל הפורח באויר', בפשט הדברים זו מציאות של ארון שנמצא מחוץ לבית ועומד מעל מקומות טמאים, באיזה אופן הוא נטמא, האם הוא נחשב כמאהיל על הטומאה או לא וכו'.

הרב לוקח את הגמרא הזו אל מקום אחר מהלכות טומאה וטהרה.

'מגדל' - לשון גדלות. מי שעוסק ב'מגדל הפורח באויר' הוא אדם שמתרומם לעסוק בסוגיות עליונות, שמסוגל להרים את המבט למעלה. בריש מילין הרב אומר שהאות ל' היא מגדל, כי היא עולה גבוה משאר האותיות

⁶⁵ הקדמה לחובות הלבבות: "...ואחר כך היו מתעסקים ומשתדלים לברר מעשיהם וחובת ליבותם, וכשהייתה באה לידם שאלה נוכרית מתולדות הדינים, היו מעיינים בה בעת ההיא בדרך הסברה, ומוציאים את דינה מן העיקר שהיה בידם, ולא היו מטרידים דעתם עליה קודם לכן, מפני שהיו ענייני העולם נקלים בעיניהם..."

⁶⁶ רש"י על המילים "אביר הרועים" בשמואל א', פרק כ"א.

⁶⁷ סנהדרין ק"ו:

וצופה על כולם. מגדל זו היכולת להסתכל על הכול בצורה כללית. יש צד בתורה של האות ל', של היכולת להסתכל מגבוה, זה שורש הלימוד כולו. הלימוד הוא היכולת לבחון את הדברים מגבוה, מהמגדל.

הכוונה במילים 'פורח באויר' היא- שאתה עכשיו לא עוסק בשאלה- 'מה עושים', 'מה ההלכה', אלא מהם השורשים הרעיוניים, מה המחשבות, מה המגמות הפנימיות. יש צד כזה בלימוד התורה, יש חלקים בתורה שהם יותר אוריריים, יותר עסוקים במטרות על, במציאויות יותר שמימיות.

מלמד אותנו הרב ש"אף שאפשר להנהיגו ברום האויר...!", למצוא איזה סדר, איזו שיטה, בתוך כל אותם מחשבות רוחניות מופשטות, בתוך כל לימודי האמונה העליונים, "קשה להתוות לו חילוק דרכים בדיוק הגון...!", קשה מתוך לימודי אמונה גבוהים לבוא לידי חילוקים מדויקים, לסלול דרך ברורה.

כשאדם לא לומד הלכה וגמרא, אלא משקיע את כל מרצו בלימודים רוחניים, קשה מאוד על פי הרעיונות העליונים להתוות דרך בחיים, להחליט מה מותר ומה אסור, מה נכון ומה לא נכון ועל פי מה קובעים סדרי עדיפויות. קשה להתוות "דרכים מדויקים", על פי עולם הרוח בלבד. כשאתה לומד על ערכים ולא לומד גמרא והלכה אתה הופך מהר מאוד להיות אדם מלא בספקות, עולות לך הרבה שאלות, הכל נראה לך קצת מעורפל. אפשר לשמוע דרשה מאוד יפה על חג מסוים, ועדיין בסופה, 'מה עושים', לאיפה הולכים עם כל אותם רעיונות נשגבים. קשה מאוד לגזור את היישום למעשה מתוך הלימודים המופשטים⁶⁸.

ש: ההלכה עצמה לא נגזרת מהרעיונות האמוניים?

זו האמת, אבל לא מדובר בדבר פשוט כלל וכלל. אדם שילמד את כל הרעיונות הפנימיים של השבת, וירד לשורשים הכי עמוקים שלה שמופיעים בספרי הסוד, עדיין, בבואו לפסוק בהלכות שבת, להתיר או לאסור משהו, לא שם הוא יחפש תשובה. אף פוסק לא עובד ככה. הפוסק פותח גמרא, פותח שו"ע ופוסק על פיהם. אם נלמד 'שפת אמת' ונלמד את ספרי המהר"ל, אנו נוכל לגלות בהם טעמים עליונים ונפלאים למצוות, הם יסבירו לנו את היסודות הפנימיים של מלאכות שבת, הכל בצורה מאוד עמוקה, אבל לרדת לכל פרט ופרט ולהשליך ממנו השלכות זה מאוד קשה.

ש: האם אין שאיפה שזה יקרה?

⁶⁸ עיין שיחות הרצי"ה על ספר אורות, עמ' 195-196.

יש שאיפה, וכדרכם של שאיפות... זו דרך ארוכה מאוד. יש מגמה כזאת, לקחת פרטים הלכתיים ולחבר אותם למסכת רעיונית אחת, כך עושה השל"ה הק' בהלכות שופר, הלכה אחר הלכה הוא מוכיח איך כולן קשורות לדרכי התשובה⁶⁹. הדבר הזה הוא מרשים מאוד, אתה מגלה לפתע איך הכל שזור, איך "סוף מעשה במחשבה תחילה..."⁷⁰. בזה עסקו חלק מגדולי ישראל שעסקו בפנימיות התורה, אבל צריך להדגיש שזה דבר קשה מאוד.

כדי להבין את "**מהלכי השכל הגבוהים בטעמי תורה, צריך גבורה יתירה...**" המושג 'גבורה', בכתבי הרב, משמעותו היכולת לרדת לפרטי הפרטים⁷¹. "מפי הגבורה שמענו בהר סיני..."⁷², המון המון פרטים, "אתה גיבור לעולם ה'...מכלכל חיים...מחיייה מתים...סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקיים אמונתו לישני עפר..."⁷³. יש ריבוי של פרטים שיוצא מהמושג 'גבורה'. וכאן בעניינינו צריך "**גבורה יתירה להתוות להם אורחות פרטיות...**", לקחת את הרעיונות הרוחניים ולהצליח לגלות איך הם מופיעים כפרטים הלכתיים. להצליח למצוא איך רעיון הלכתי אחד שזור את כל הפרטים ההלכתיים זה דבר לא פשוט.

דוגמא לדבר, אומר הרב, היא "**החוכמה האנושית המתאמצת גם כן להתוות דרכים מדויקים במערכת האויר...**". ברור לכולם שלנווט בשמיים זו משימה קשה יותר מניווט בארץ, גם ניווט בים הוא בדרגה אחת של קושי מעל ניווט על פני האדמה. כשאתה מסתכל על הים, כולו נראה לך אותו דבר, על האדמה יש וואדיות, יש הרים ושדות. בשמיים לא רואים כלום, הכל עננים, הכל אוויר, כדי לנווט בכאלה תנאים צריך יכולות מיוחדות, זה עולם שלם של חוכמה מסובכת.

ההבדל המרכזי בקושי בין ניווט בשמיים לניווט בארץ הוא אי היכולת להסתדר ולהתמצא ללא פרטים. כשאתה מטפס בגובה לשמיים, אתה לא רואה שום פרט, הכל נראה יפה מאוד, הכל מאוד שמימי, אתה עומד מול מכלול עצום, אבל למצוא דרכים במכלול הזה זה כמעט בלתי אפשרי, קשה מאוד לסמן בשמיים דרכים מדויקות.

דואג ואחיתופל היו מתמקדים בטעמי תורה. הם הצליחו להעלות 400 ספקות בנוגע ל'מגדל הפורח באויר'. הרב דורש פה, שהם עיינו בדברים רוחניים עליונים ולא הצליחו להגיע למסקנות ברורות, הם רק העלו ספקות. ומכל מקום המציאות של אנשים שמעיינים בעניינים רוחניים, עד כדי כך שזה גורם להם להעלות תהיות ושאלות, זו כבר מציאות טובה. יש פה שייכות לנושא, איזו החזקה של חשבון, גם כשהשאלות לא הגיעו לידי פיתרון, "**אף על פי שלא באו לידי מסקנה, מכל מקום הספק הוא התחלה לפתרונים...**".

⁶⁹ שני לוחות הברית, מסכת ר"ה, פר' תורה אור.

⁷⁰ ויקרא רבה, י"ט, א'.

⁷¹ עולת ראייה על "שכוחו וגבורתו מלא עולם", ומילון הראיה.

⁷² ילקוט שמעוני, דברים ל"ג, רמז תתקנ"א.

⁷³ מתוך תפילת עמידה.

מכיוון שזו לא דרך פשוטה, על פי כל מה שאמרנו, אנחנו לעולם נעבוד בשני המישורים של חלקי התורה, להגיע אל כל נושא משני כיוונים. אנחנו צריכים ללמוד את המשניות, את הגמרות ואת הפסיקה להלכה, ומהצד השני, לעסוק בטעמי מצוות, ברעיונות שעומדים מאחורי המושגים ההלכתיים, כאשר יש לנו רצון, שאיפה, שלאט לאט ללא לחץ או דחיקה מצידנו, הדברים ילכו ויפגשו. לא יהיה נכון לחכות עם כל הפרטים ההלכתיים עד ליום שבו אני אבין את משמעותם הרעיונית העמוקה, זו דרך ארוכה מאוד, ארוכה מידי. אנחנו לעולם חוצבים משני הכיוונים, כאשר מידי פעם אנחנו זוכים לפגישות של שני התחומים. פגישות שמעלות את הפרטים ההלכתיים אל שורשם ועומקם. התהליך של חיבור לימודי הלכה עם לימודי אגדה הוא תהליך שדורש סבלנות מרובה.

כאן מסיימת מערכה נוספת בפרק ו'. המערכה הראשונה שראינו בפרק עסקה בחיבור של התורה לתשובה ומה שנולד מהמפגש ביניהם. (חוכמה, בינה ודעת). המערכה השנייה עסקה ביחס שבין לימודי הלכה ללימודי אגדה. בפסקה ה' למדנו שיש שתי מטרות ללימוד התורה, ההיחלצות מהשיקוע הבהמי ורוממות הנשמה. דרך זה נכנסנו לפסקה ו' בה הבדלנו בין בניית הגויה לבין הנפחת הנשמה בתוכה, יצירת תנאים לקשר ויצירת הקשר עצמו. ובפסקה האחרונה עסקנו ברעיונות, טעמי המצוות, והאם ניתן להשליך מהם השלכות לחיים מעשיים.

ה.

לפעמים אין אדם יכול ללמוד מפני שהוא משתוקק הרבה לתפלה, וכל זמן שלא התפלל עדיין כראוי הנשמה צמאה, ודומה הדבר כמי שצמא הרבה שאינו יכול לאכול עד אשר ישתה תחילה לשבור צמאו, ואחר כך יוכל לאכול. ההרגשה הזאת מפותחת היא אצל מי שנשמתו גדולה ושורש אור צדיקים שרוי בתוכה. ובכללות יהיה בזה יסוד התפלה כמו הכשרה לתורה, כשתיית המים המזינים בדרך עזר להעביר את חלקי המזונות בכל חלקי הגוף. ואם לא יהיו מזונותיו נתונים לא יועילו המים המעבירים, מסיר אזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה.

אם בתחילת הפרק עסקנו, במה עובר על הלומד מהבחינה העקרונית, עכשיו אנו ניגשים לעסוק ברמות הנמוכות יותר של הנפש.

כשיררדים, מהסוגיות העליונות של היחס בין תורה לתשובה ומגיעים לסוגיות הנפשיות הנמוכות יותר של האדם, מתחילים לעסוק ב'מצבים', ב'מה קורה אם...!'. כבר לא מדובר פה על התרחשות עקרונית לה שותף כל אדם שלומד, אלא בהתרחשות שיכול להיות שתהיה שייך אליה ויכול להיות שלא, יכול להיות שתחושה הזדהות עם ההרגשות המועלות פה ויכול להיות שלא. בכל מקרה לדבר יש משמעות בהבנת עניינה של תורה גם למי שלא חווה את אותן תחושות.

כפי שכבר הזכרנו כמה פעמים, מטרת הלימוד היא ההתקדמות הרוחנית, ההתרחשות הנפשית, אבל יש וקורה ו"לפעמים אין האדם יכול ללמוד מפני שהוא משתוקק הרבה לתפילה...".

כיוון שהמושג הזה של תשוקה לתפילה הוא קצת קשה לנו, ויותר קשה לנו להבין מה בינו לבין היכולת או אי היכולת ללמוד תורה, מביא לנו הרב משל: "דומה הדבר כמי שצמא הרבה שאינו יכול לאכול עד אשר ישתה תחילה לשבור צמאונו...". יכול להיות מצב בו אדם רעב מאוד, אבל גרונו כל כך יבש עד שהוא לא יכול לטעום שום דבר קודם שירטיב אותו. אולי הוא יצליח לדחוף את האוכל לפה, אבל כדי לעכל אותו, שהאוכל יעשה את פעולתו, הוא חייב לשתות קודם.

יש פעמים בהם חש האדם שהוא יכול להמשיך ללמוד תורה אבל התורה אותה הוא ילמד לא תספג בקרבן, אישיותו לא תיבנה ממנה. הדבר קורה משום שהאדם לא מרגיש את עצמו, הוא לא מרגיש את אישיותו וממילא לתורה אין על מה לחול. כשהגרון ניחר אתה כאילו כבר לא מרגיש אותו, כך בנמשל, אדם שמרגיש שחסרה לו תפילה הוא אדם שמרגיש שחסר לו משהו בעצמו, באישיותו, אני לא נמצא פה וממילא אין מי שילמד תורה.

התפילה היא ההבעה של האדם, היא לא פועלת כמו לימוד תורה באופן של החדרת תכנים מהחוץ לפנים, כי אם הבעה של הנפש שלי, אני מדבר, אני פונה. התורה היא חוויה שונה, מדברים אליי, אומרים לי מה נכון ומה לעשות.

יש והאדם חש שהוא צריך להביע את עצמו קודם שהוא יוכל להפוך לכלי כזה שיוכל לקלוט את התורה. ההרגשה הזו היא הרגשה מאוד חשובה. אדם רוצה ללמוד תורה אבל הוא שם לב למבנה נפשו ויודע שהוא לא דיסק עליו ניתן לצרוב כל תוכן בלי שתהיה שום התאמה עצמית אליו. האדם הוא אדם, יש פה 'אני' שצריך לקבל את התורה, אני צריך לתת ל'אני' הזה לבוא לידי ביטוי קודם שאכניס אליו את תכני התורה.

לתחושה הזו מכוון הרב במשל על האדם הצמא. האדם קודם כל צריך להרגיש את גרונו מחדש, לתת לו קצת רטיבות של מים, לחוש אותו שוב ורק אז הוא יכול לגשת לאכול. "ההרגשה הזאת מפותחת היא אצל מי שנסמטו גדולה...". אדם ש"נשמטו גדולה" הוא אדם שעולמו האישי מאוד מפותח, שהוא נותן לו נפח מאוד גדול בחייו. נכון שכולם נשמות גדולות, אבל יש כאלו שבחייהם הם נותנים דגש מאוד משמעותי

לסובייקט, יש כאלו שלוקחים כל דבר באופן אישי, האנשים הללו "שורש אור צדיקים שרוי בתוכה..." של נשמתם.

"ובכללות יהיה בזה יסוד התפילה כמו הכשרה לתורה..." התפילה היא איך אני מביע את עצמי, איך אני יוצר את התנאים בהם אני יכול להיות. בדומה לנוזלים שמאפשרים לאוכל להתעכל, "כשתיית המים המזינים בדרך עזר להעביר את חלקי המזונות בכל חלקי הגוף..." צריך להבדיל פה בין שני סוגי תפילות, בין שני סוגים של מים אותם צריך האדם. יש והאדם צמא והוא שותה על מנת להרוות את צמאונו, ויש והאדם שותה לא משום שהוא חפץ להרוות את צמאונו אלא כי הוא לא מסוגל לעכל את מזונותיו.

"ואם לא יהיו מזונותיו נתונים לא יועילו המים המעבירים..." בסוף הפסקה מדגיש הרב עניין חשוב מאוד. אם אין מזון, לאחר שתיית המים, אז האדם הוא רמאי. אם אני ביטאתי את עצמי, את ה'אני' שלי, ולבסוף לא למדתי תורה, לא ניסיתי לקבל את הרשמים האלוקיים, לזה קוראים "תועבה". אם אדם מפתח את הסובייקט שלו, את עצמו, הוא מדבר ומדבר, ואחרי הכל לא ניסה לקלוט כלום, יש כאן בעיה.

הרב ממשיך את זה בעין אי-ה⁷⁴ לכברה שמונחת בתוך הים. מי שמסתכל בנפה כל זמן שהיא בתוך המים רואה אותה מלאה במים, אולם כשאני אוציא את הנפה מתוך המים ברגע אחד היא תתרוקן מכל תכולתה. עולם הרגש של האדם הוא כנפה, ככלי מחורר, כשהכלי הזה שוחה בתוך הים, זה שאין לו סוף, ים התורה, אז יש לו משמעות, הוא מסוגל להחזיק משהו, אבל ברגע שבו הוא ינתק את עצמו ממקורו, מהים הגדול, הוא יתרוקן מתוכו ומשמעותו, כל מה שישאר זה כלי מלא בחורים.

זוהי המשמעות של הפסוק "מסיר אוזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה..."⁷⁵, אם אתה מביע את עצמך כל הזמן, ה'אני' שלך נמצא בשמיים, אתה מרגיש את עצמך מעולה והסובייקטיביות שלך מאוד ערנית, אבל אתה לא לומד תורה, אז אתה ריק. לכאורה יש לך 'אני' מאוד מפותח ומרשים, אבל הוא "תועבה". 'תועבה', כשאדם 'תועה בה'. מי שתועה בדרך, מי שלא מוצא את דרכו. הוא מלא בהרגשות מרוממות ובתחושות 'אני', אבל הוא פשוט לא מוצא את דרכו בים הגדול הזה של העולם, הוא טועה פעם אחר פעם בניווט. כשאדם מתפלל אבל לא לומד תורה התפילות שלו הם תועבה. הוא אומנם מביע את 'עצמו', אבל 'עצמו' גם ושפל.

ש: גם אם הוא מתפלל מתוך סידור התפילות שלו הם תועבה?

⁷⁴ שבת לי"ה.

⁷⁵ משלי, כ"ח, ט'.

אפילו אם זה מתוך סידור. בסוף האני שלך עומד לתפילה. כשאתה עומד ומתפלל: "ראה נא בעונייני וריבה ריבנו..." כל מה שעומד לך בראש זה אותו שכן מעצבן שתמיד תופס לך את החנייה וגם מפריע בין שתיים לארבע. אתה מתפלל: "ברך עלינו את השנה הזאת..." וכל מה שמצטייר בדמיוןך זה גרפים מחשבון הבנק שלך שנוסקים מעלה. זו תועבה. אדם גר בירושלים ומתפלל: "ובנה ירושלים", כאשר כל מה שהוא רוצה ומשתוקק זה שירכו בירושלים דירות על מנת ששכר הדירה יצנח.

אז נכון שאתה מאוד מרגיש את האני שלך, אבל הוא לאט לאט הפך להיות קטן ושפל. כמובן שעיקר הפסקה בא לתאר את המצב ההפוך שיכול להתרחש, אדם שלומד תורה אבל חסר הרגשה של מישהו, חסר תחושות של חיים, חסר מי שיקלוט את כל הרשמים של הלימוד. אומנם צריך לדעת שיש מצב כזה בעולם של תורה בלי תפילה⁷⁶ אבל מצב הפוך של תפילה בלי תורה לעולם לא יכול להתקיים. תפילה היא דרבנן לדעת רוב הפוסקים ולימוד תורה הוא מצווה מדאורייתא⁷⁷.

"מסיר אוזנו משמוע תורה" הוא אדם כזה שאומר- 'אני אסתדר לבד', 'לי יש את האישיות שלי ואני אלך ואפתח אותה', 'אני כותב שירים ופונה לאלוקים...' וכו'. אדם כזה הולך ומתקטן לאט לאט בלי לשים לב.

ש: למה אם כך נכנס תלמיד להפריע לר' עקיבא ולכל החכמים, בזמן שהם ישבו ולמדו, בטענה ש"הגיע זמן קריאת שמע של שחרית..."⁷⁸?

קריאת שמע היא לימוד תורה היא לא תפילה. זה המינימום של לימוד תורה לכל יהודי, כך אומר ה'אור שמח'⁷⁹. זו לא תפילה. על כן חלק גדול מהספרדים נוהגים לקרוא קריאת שמע בטעמים⁸⁰ וכך גם היה מנהג הרמ"א שרב בית הכנסת היה קורא בקול קריאת שמע בטעמי התורה. צריך לדקדק שם באותיות, זו תורה ולא תפילה. זה לימוד התורה הכי בסיסי ומינימליסטי שיש. אז אומנם "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח..."⁸¹, אבל רבותינו "הגיע זמן קריאת שמע של שחרית...", הגיע זמן מצווה דאורייתא.

⁷⁶ עיין בביאור לפסקה א'.

⁷⁷ שם.

⁷⁸ הגדה של פסח.

⁷⁹ עיין בביאור לפסקה א'.

⁸⁰ שו"ע אור"ח, סימן ס"ד, סעיף כ"ד.

⁸¹ הגדה של פסח.

ט.

לימוד המשנה וההלכות הפסוקות פועל בקודש אותה הפעולה שהלימוד הגיאוגרפי פועל בחול להישרת השכל והתבססותו היסודית הממשית, שהיא עמילך יפה לדברים היותר עליונים ומופשטים. ועל ידי זה בא האדם לידי קנין שכלי איך לתפוס כל גודל בפשטות גמורה, שלא יתטשטש על ידי הגדלות שום דבר קל וקטן, שזהו מעין דוגמא של מעלה, שהאידיאליות ביעפה של הגדלות העליונה שהיא המביטה אל כל הקוטן שביש לשכללו על כל פרטיו היותר דקים וזעירים.

בסעיפים האחרונים האריך הרב לבאר את ההבדלים בין הצדדים השונים של לימוד התורה- הלכה ואגדה, הצד המעשי מול הצד הרוחני רעיוני, ההדרכה לפרטי החיים מול ההתעמקות המחשבתית. בפסקה שלפנינו הרב נכנס פנימה לתוך אחד מהצדדים ומסביר את חשיבותם של לימוד משנה והלכה.

על פי הדרכת חז"ל לימוד משנה הוא עוד קודם ללימוד גמרא, "בן עשר למשנה ובן חמש עשרה לגמרא..."⁸². יש משהו שקשור לבניין הנפש של הילד שצריך להיבנות קודם כל ע"י לימוד המשנה, קומה אחת שרק על בסיסה יכולים להתחיל לעסוק בגמרא.

תפקידו של לימוד הגמרא הוא הפשטה. להפשיט הכוונה לקחת את הדין, לקחת את המקרה כפי שהוא מופיע במשנה ביחס לאירוע מסוים, ולנסות לחשוף את העיקרון העומד מאחוריו. הגמרא בשונה מהמשנה לא עסוקה בלאסוף דינים, הלכה ועוד הלכה, אלא להעמיק ולגלות מה עומד ביסוד כל המקרים, מה הסברה שהביאה את החכמים לפסוק כפי שפסקו. זוהי הפשטה.

גם כשאנו באים לפסוק הלכה אנו למעשה עסוקים בהפשטה. כשתלמיד חכם פוסק הלכה מתוך סוגיה בש"ס הוא מגיע אליה על ידי הבנה כל כך מופשטת של העניין עד כדי כך שהוא מסוגל להשליך ממנו עכשיו לעוד אינספור מקרים. כי באמת חלק גדול מהמקרים בהם מתעסקים תלמידי החכמים, השאלות המופנות אליהם, לא ניתנה להם מעולם שום התייחסות, לא במשנה, גם לא בגמרא ואפילו לא בשו"ע, המציאות הולכת ומשתנה כל הזמן וכדי לפסוק עליך לעמוד על העיקרון אותו לימדה המשנה. כיוון שחשפת על פי הלימוד את העיקרון, את היסוד, את הסברה שלא תלויה רק בפרט זה או אחר, רכשת את היכולת להכריע בעניין המעשי שעכשיו עומד לפניך.

זוהי המטרה העיקרית של לימוד גמרא לה קורא פה הרב: "דברים היותר עליונים ומופשטים..."

⁸² פרקי אבות, ה', כ"א.

הדבר נכון לגבי לימוד גמרא בפן ההלכתי שבה ונכון גם כן לפן האמוני שבה, עולם האגדה. גם בענייני אמונה אנו לומדים באותה מתודה, מנסים לחשוף את העקרונות, את סברות היסוד על פיהם נוכל להשליך וללמוד לענייננו.

על פי רוח הדברים הזאת ניתן היה לומר שאולי אין מקום ללימוד משנה או הלכה כשלעצמה, טוב יותר היה, בכל פעם שאתה לומד משנה, ללמוד איתה את הסוגיה שלה בש"ס. כלומר, מיד לחפש את העקרונות שעומדות בבסיסה, את ה"דברים היותר עליונים ומופשטים...". היה מקום לומר שללמוד סתם משנה והלכה זה עצירה באמצע הדרך, אין לדבר תוצאות מעשיות רצויות. אלא שאנחנו רואים שחז"ל מדריכים אותנו אחרת. חז"ל מלמדים שיש שלב הכרחי בהתפתחות הנפשית של האדם בו הוא צריך ללמוד משנה והלכה. כלומר לא רק שלימוד המשנה הוא לא מיותר, יותר מזה, יש בלימוד המשנה וההלכה קומה שאתה חייב לבנות בעצמך בתור אדם מישראל. "בן עשר למשנה...", "לעולם הוי רץ למשנה..."⁸³, "כל השונה הלכות בכל יום..."⁸⁴ ועוד ועוד הדרכות של גדולי ישראל על חשיבות לימוד המשנה וההלכה.

מה פועל לימוד המשנה וההלכה על הנפש?

הרב ממשיל את הדבר ללימודי גאוגרפיה בתוך שאר לימודי החול.

נפש האדם מורכבת מאוד וכדי שהיא תוכל לצאת אל הפועל אנחנו צריכים להשקיע וללמוד לימודים שונים ומגוונים. צריכים לדעת שמטרת הלימוד שלנו בעולם היא לא רק קניית ידע, היא גם לא רק בשביל לאפשר לנו לרכוש מקצוע, עיקר מטרת הלימוד, כל לימוד, היא פיתוח האישיות. יש פה עולם נפשי שצריך להתפתח. גם אדם שלא מתכנן להיות מהנדס צריך ללמוד חשבון כחלק מפיתוח הנפש שלו. אדם שנפגש עם חשיבה מתמטית משהו בהיגיון של החשיבה הזו נשאר אצלו, הדבר הזה חשוב מאוד לעיצוב צורת החשיבה של האדם⁸⁵. הדבר משפיע בסוף גם על מבנה האישיות, על בריאות הנפש שלו.

אדם שלא מכיר את עולם הטבע, לא שמע על זרעים וצמחים, לא יודע כלום על אקלים, הבעיה אצלו היא לא חוסר בידע, מיעוט אינפורמציה, כי אם מבנה נפש לא שלם, המפגש שלו עם המציאות בתחום מסוים הוא חסר, יש נושא בו הוא לא מימש את האישיות שלו, הוא חסר נקודת מגע עם המציאות. יש פה פגם בעולם הנפשי האנושי.

לכן חשוב מאוד לדעת שבזמן שאנו לומדים אנו לא עסוקים רק ברכישת ידע, מקצוע או כלים, אלא קודם כל, בראש ובראשונה- בעיצוב הנפש, בניין האישיות. על פי זה צריך גם לדרג את דחיפותם של הלימודים. אדם שלא ילמד צרפתית יחסר אולי נקודת מגע עם המציאות אבל הנפש שלו לא תיפגע, אין פה בניין הכרחי של הנפש, לא מדובר פה על לימודי טבע או מתמטיקה ששייכים לבריאות הנפשית של האדם. כך גם לימוד

⁸³ בבא מציעא ל"ג.

⁸⁴ נידה ע"ג.

⁸⁵ עיין הקדמה לספר פאת השולחן.

אנגלית, אומנם הוא יכול להיות כלי חשוב לדברים אחרים, אבל אין פה משהו עצמי שנפגע. לעומת זאת יש מקצועות שקשורים ישירות לבריאות של נפש האדם, לעיצוב צורת החשיבה, למשל גיאוגרפיה. אומנם זה מקצוע שלא נחשב כמקצוע מוביל, התור לפקולטה שלו באוניברסיטה הוא לא גדול, אבל מדובר בדבר חשוב והכרחי שעל הילד לעבור בתקופת הילדות. הנושא של אקלים, סוגי אדמה או כל מיני דברים שקשורים להכרת המציאות כפי שאתה נפגש איתה, הכרת העולם, הכרת השטח, עוד קודם להכרת הצמחים ועולם החי, כל אלו חשובים מאוד משום שהם מבססים את ההבנה שלך שבעולם הנגלה לפניך יש סדר מסוים, יש בו חכמה רבה. כשאתה נפגש בדברים הפשוטים ביותר, מים, אדמה, עונות שנה ואתה מוצא בהם מחשבה וחוקיות, נבנית בנפש השקפת עולם מסוימת.

"הלימוד הגאוגרפי פועל בחול להישרת השכל והתבססותו היסודית הממשית...". כשהשכל נפגש עם מציאות פשוטה ומגלה בה חוכמה נבנית בנפש האדם הכרה חדשה והכרחית. האדם מגלה שלא רק בדברים המופשטים, בעניינים מסובכים, קיימים שכל וחוקיות אלא כבר במציאות הכי פשוטה הם נמצאים. הדבר הזה מרגיל את האדם להבנה שהשכל בסוף צריך להיות מסוגל להסביר את הדברים הכי פשוטים ונגישים. נוצר לנו מגע בריא עם העולם השכלי, השכל הוא פה ולא אי-שם, הוא טבעי, הוא נורמלי, הוא פשוט ועל כן הוא צריך להיות מסוגל להסביר דברים פשוטים.

לזה קורא הרב **"עמילן"**. עמילן זה האפשרות להקשות את הדבר, לגבש אותו, שיהיה ניתן לאחוז באותם **"דברים עליונים ומופשטים..."**. אדם יכול ליצור יצירה מאוד מרשימה, בעלת מורכבות ויופי אבל ללא דבק וחומר מגבש היא תלך ותתפרק. אדם יכול ללמוד ולדבר על רעיונות מאוד עליונים, מאוד רוחניים, אבל אנחנו רוצים לראות איך הם עומדים במציאות, האם יש להם אחיזה. השכל צריך לעמוד במבחן המציאות, אסור לו להיות מנותק מהשטח, עליו להיות מסוגל גם להתנסה בצורה כזאת שתהיה מתאימה לשטח, למציאות הפשוטה.

"על ידי זה בא האדם לידי קניין שכלי..." - משהו במבנה הנפש של האדם מתרגל לעבוד בצורה כזאת שמסוגלת **"לתפוס כל גודל בפשטות גמורה..."**. להצליח לבטא את הגודל בשפה ובניסוח ברורים ובהירים.

כמו שהדבר נכון בלימוד הגיאוגרפיה, ביחס לשאר לימודי החול, כך גם בלימוד המשניות וההלכות ביחס ללימודי הקודש. כשאדם נפגש במשנה היא לא מדברת איתו על עקרונות וכללים, היא פונה אליו בשפת המקרים הפשוטים, 'מה עושים כשקמים בבוקר...', 'ההתנסחות היא מאוד פרקטית', מאוד ארצית. כל ההלכות שם מאוד קשורות לחיים הפשוטים שלנו, אתה לומד להכיר שבתוך העולם הפשוט שאתה עומד בו יש קדושה, יש תוכן רוחני, ישנה חשיבה.

'מים שנעשתה בהם כבר מלאכה אסור לך ליטול בהם ידיים...!', 'זה הנהגה פשוטה של איך אתה מתנהל בעולם, 'כשאתה שומע ברק אתה מברך...!', אלו דברים שהם מאוד מעשיים כאן ועכשיו בעולם הזה. הלכות שבת,

הלכות כשרות וכו' כולם מחנכים ומרגילים אותנו לעובדה שבתוך המציאות היומיומית יש שכל רוחני, יש קדושה.

זו גם הסיבה שגורמת לנו אחרי זה להיות מאוד בהירים בלימוד שלנו, התוכן הרוחני הולך ומתרגל להתנסה בשפת המציאות. נוכל לבקש שיראו לנו כיצד העיקרון הרוחני עליו מדברים בא לידי ביטוי במציאות. זה נקרא "לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא..."⁸⁶. "לאסוקי" בארמית זה להעלות. כלומר אנחנו מעלים את הסוגיה אל ההלכה. בד"כ מה שמצטייר לנו בראש כשאנחנו אומרים את המשפט הזה, זה איך לוקחים את הרעיונות הרוחניים, את הכללים והעקרונות, ומורידים אותם אל ההלכה, אל היישום הפרקטי. אבל לא כך הפירוש האמיתי של הביטוי הזה. אנחנו מבררים את הסוגיה, את העקרונות, את היסודות המופשטים ואת הסברות והכל לאור ההלכה. זאת אומרת שאנחנו בודקים את עצמנו האם אנחנו מסוגלים למתוח קו מהעיקרון שביררנו אל עולמנו, איך הדבר בא לידי ביטוי בשפת המעשה⁸⁷. הרעיון הזה יוצר בריאות בעולם הרוח, הוא מונע ממנו להיטשטש, ברגע שלעולם העיוני יש התנסויות מעשיות, כשאדם בונה את עצמו בצורה הזו דרך לימוד המשנה וההלכה, הוא שומר על איזון.

אם נפתח כל משנה נגלה שהיא כתובה לא בשפת העקרונות כי אם בציורים מהשטח, "שניים אוהזין בטלית..."⁸⁸. זה ציור מקרה במציאות, שני אנשים רבים על חפץ. לכאורה היה אפשר לנקוט בדרך שונה ולהתנסה באופן אחר: 'ממון המוטל בספק בין שני אנשים...'. זה ניסוח יותר עקרוני והמשנה בוחרת שלא להשתמש בו. המתודה הזו חורזת את כל הש"ס, המשנה לעולם לא מדברת בכללים כי אם בציור מקרה מהשטח, כתוב "שור שנגח..."⁸⁹, ולא 'בע"ח הנמצא בבעלות אדם...'. דרך אופן ניסוחה מרגילה אותנו המשנה לכך שהשכל שלנו בסוף חייב להתייחס למציאות, לראות את המציאות מול העיניים, לדבר עליה, להכיר אותה ולהתנסח על פיה.

השיטה הזו היא העצה שמועילה לנו "לתפוס כל גודל בפשטות גמורה, שלא יתטשטש על ידי הגדלות שום דבר קל וקטן...". שלא נבוא לידי מצב שבו בגלל שאנו עסוקים בעקרונות אנחנו מתעלמים מהפרטים של המציאות.

* * * *

⁸⁶ סוטה כ"א.

⁸⁷ עיין נתיב התורה עמ' ו'ז' בפירוש "מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא".

⁸⁸ בבא מציעא.

⁸⁹ בבא קמא.

מספרים בבדיחותא על אדם שעסק במשך זמן ארוך מאוד במסכת חולין, הוא מתעכב שם כבר שבועות על עניינים של קורקבן של עוף⁹⁰, הוא מתדיין על זה והוא חי את זה כבר הרבה זמן, אבל רק לאחר שנים, שהוא כבר סיים את הסוגיה, הוא פעם ראשונה נכנס לחנות קפואים ורואה מולו איך נראה קורקבן. 'הקורקבן הקדוש'. עד היום הוא פשוט לא הכיר את המציאות. זה סוג של ניתוק.

כשהייתי קטן שכנתי הייתה מגדלת תרנגולות ומפעם לפעם הייתה מזמינה שוחט לחצר שלה. יום אחד השוחט הגיע עם קבוצה של עשר בחורים אמריקאים שיועדו להיות רבני קהילות באמריקה. הוא היה צריך לעשות להם קורס בשחיטה כדי שהם יסיימו את ההכשרה שלהם. מייד כשהוא הגיע הוא אמר להם בחריפות- 'טוב, עכשיו אני רוצה לראות איך כל אחד מכם תופס בידיו תרנגולת אחת ומכין אותה לשחיטה...!'. התרנגולות לא כל כך שיתפו פעולה עם העניין וככה זכינו לראות עשרה אמריקאים מקפצים על הדשא ורודפים אחרי תרנגולות שמקרקרות ומנקרות. והשוחט נשאר בשלו- 'אותי לא מעניין כלום, אם אתם לא תופסים את התרנגולות ביד אין לכם אישור ממני שעברתם את המבחן...לא מעניין אותי שאתם יודעים הלכות...תראו לי איך אתם תופסים תרנגולת...!'

יש פה קצת יציאה מן העניין אבל מה שרצינו להסביר זה שחשוב לדעת איך כל מה שלומדים בא לידי ביטוי או לפחות שייך למציאות.

לרב יש איגרת אל הרצ"ה בה הוא מנחה אותו ללמוד לשחוט, ללמוד למול וללמוד כתיבת סת"ם⁹¹. צריכים תמיד לשים לב שעולם העיון, עולם הגמרא, לא יהיה זר לעולם ההלכתי. כשאדם לומד הלכה למעשה הוא מחובר למציאות. הדבר הזה בריא ללימוד כולו, כי גם כשהוא יישב וילמד גמרא בעיון הוא לא יפרח לגבהים כאלו שאין להם שום עסק עם הדין עצמו, הוא תמיד בסוף יבסס את הסברות שלו וינסח אותם בניסוחים כאלו שאפשר לפסוק על פיהם, הוא יגדיר הגדרות שמתיישבות עם המציאות.

* * * *

"שזהו מעין דוגמא של מעלה..." - גם ריבוננו של עולם 'עובד' בצורה הזו- **"שהאידיאליות ביעפה של הגדלות העליונה..."** - יש לבורא עולם אידיאלים מאוד עליונים, מעוף, ועם כל זה- **"מביטה אל כל קוטן שביש..."**, יורד לכל פרט ופרט, מסדר הכול במערכה ארצית, "כל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא

⁹⁰ חולין פ"ג ג.
⁹¹ אגרות ג', תש"פ.

ענוותנותו...⁹² "המשפילי לראות בשמיים ובארץ..."⁹³. בורא עולם מביט "אל כל קוטן שביש לשכללו על פי פרטיו היותר זעירים ודקים...".

בורא עולם לא דיבר באופן כללי על רצונו לברוא בריאה שתייצר בעמלה מוצרי מזון, איזו מגמה יפה ונחמדה, הוא ירד לפרטי הפרטים של מערכת העיכול של הדבורה, בחוכמה אדירה ונוקבת, כך בכל חרק וחרק. אנחנו עדים בכל יום לגילויים חדשים של מחקרים על המערכת האדירה שמנחה כל בעל חיים לשרוד, להגיע לייעודו ולהסתדר בסביבה⁹⁴.

את האיזון הזה אנחנו צריכים לקחת לנו אל עניין לימוד התורה. מצד אחד אנחנו עסוקים בהגדרות, חקירות ועיונים, ומצד שני צריכים להקדיש חלק מהיום ללימוד ההלכות והמשניות הפשוטות. סתם הלכה, מה עושים, בלי לעיין עכשיו. הלכה, בשפת ההלכה, ומשנה, בשפת המשנה, בלי להעלות את העקרונות שהביאו לפסיקה הספציפית. ללמוד מקרה ועוד מקרה, זו הדרך להכיר איך במציאות עצמה, איך בעולם הזה יש חוכמה. מי שלומד משנה חייב להכיר את העולם הזה, את המציאות. יש כל כך הרבה צמחים, כל כך הרבה כלים, סוגים שונים של בעלי חיים, ריבוי של מלאכות, אתה שוחה בתוך המציאות העולמית. חכמים חייבים להכיר את המציאות. מספרים על ר' שלמה זלמן אויירבך זצ"ל שהיה מסוגל להתנתק לימים שלמים מכל עיסוק אחר והיה מעסיק את עצמו בהכרת חפץ חדש, חידוש טכנולוגי חדש, הוא היה בוחן אותו מלמעלה עד למטה, על מנת לדעת כיצד יש לפסוק לגביו במצבים השונים. מי שרוצה לדעת לפסוק הלכות לחקלאים חייב להכיר את העולם הזה, לשחות בכל הפרטים שלו. למשימה הזאת אי אפשר להתעורר ביום בהיר אחד, זה משהו שצריך ללכת ולהיבנות בנפש האדם במשך שנים רבות. כל התורה שאתה לומד צריכה להיכנס למשקפיים כאלו, לכלי ניסוח כאלו שיהיו מסוגלים גם לדבר בסוף בשפת המציאות. הדבר הזה לא נכון רק לגבי אלו שרוצים להיות פוסקי הלכה, הוא נכון לגבי בריאות נפשו של כל לומד תורה, מכל סוג שהוא. ככה לאדם נבנית ההכרה הבהירה שהתורה מדברת בשפת החיים, שיש לה השפעה על החיים. זו הסיבה שצריך להקפיד על לימוד הלכה ומשנה בכל יום. אנחנו צריכים לאזן את עיקר הלימוד שלנו בכל יום שהוא לימוד בעיון.

⁹² ר' בחיי על דברים י', י"ח.

⁹³ תהילים, קי"ג, ו'.

⁹⁴ עיין כוזרי מאמר ראשון, ס"ח-ס"ט.

י.

כשם שהאדם הבריא הוא חפץ חיים, ואינו מחפש על זה טעמים והוכחות, אבל החולה במחלת הנפש. שהוא - קרוב לאבד את עצמו לדעת, הוא מוטל בספיקות על תכלית החיים, כן בעל נפש בריאה הוא אוהב את התורה ומחקריה מלב ונפש ודבר אחד מן התורה, אפילו מדקדוקי סופרים, יקר לו מכל הון, ורק כשנחלה היסוד הנפשי יגיע לומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה.

"כשם שהאדם הבריא הוא חפץ חיים, ואינו מחפש על זה טעמים והוכחות, אבל החולה במחלת הנפש, שהוא קרוב לאבד את עצמו לדעת הוא מוטל בספקות על תכלית החיים, כן..."- כמו שזה נכון בנושא הקיומי של החיים, כך גם- **"בעל נפש בריאה הוא אוהב את התורה..."**

הרב מלמד אותנו פה קביעה עקרונית לגבי אדם מישראל- אדם שגדל בריא בנפשו אמור לאהוב את התורה. לקביעה הזו יש חשיבות גדולה, דרכה נבין שאם אנחנו רוצים לגדל אדם לאהבת תורה, ההתחלה היא שהנפש שלו תהיה בריאה. אם לאדם יהיו מידות טובות, שמחת חיים, ישרות וטוב לב אז תהיה לו כבר גישה לתורה, כי התורה היא הטבע האמיתי של האדם.

הנשמה של כל יהודי ויהודי קשורה לתורה. הגמרא במסכת נידה מספרת לנו שתינוק במעי אימו לומד את כל התורה כולה ולפני צאתו לאוויר העולם בא מלאך וסוטר על פי ומשכחו⁹⁵. אנחנו למדים מהמדרש הזה שכולנו בעצם טבענו מלאים תורה מבפנים, זה ההיגיון הפנימי, מצבנו הנפשי הנורמאלי, אנחנו מלאים בתורה. אהבת התורה היא מצבם הרגיל של ישראל, יהודי בריא אוהב תורה בלא שום סיבה, 'למה...?', 'ככה'.

"הוא אוהב את התורה מלב ונפש ודבר אחד מן התורה, אפילו מדקדוקי סופרים, יקר לו מכל הון..." הוא אוהב כל דבר בתורה, הוא לא צריך שישכנעו אותו ללמוד. ממש כמו שאדם בריא לא מחפש הוכחות וטעמים לאהוב את החיים. רק כשהאדם חולה, שאישיותו הולכת ומידרדרת, רק אז הוא מגיע למצב כזה שבו הוא מבדיל בין סוגיות שונות בתורה, את זה הוא אוהב ואת זה הוא לא אוהב, **"רק כשנחלה היסוד הנפשי יגיע לומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה..."**, זה מדבר אלי וזה לא מדבר אלי.

כשאדם נופל לקומה הזאת שבה הוא מחלק בתוך דברי תורה ומחווה את דעתו על הסוגיות השונות זהו סימן לנפילה במצבו הנפשי הישראלי, בבריאותו.

כשרוצים לבוא לעזרה לטובת אלו שחולים באותה בררנות בדברי תורה, לאותם אלו שמחלקים ואומרים **"שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה..."**, צריך להיזהר מאוד שלא ליפול ולחשוב שאם נשנה את המתודות, אם נקשט את התורה בכל מיני סימנים חיצוניים ונייפה אותה, אז היא תמצא חן בעיני כל רואיה. השיטה הזו לא תעזור היא אולי אף תחריף את המצב. אדם מתרגל לזה שדבר אחד הוא אוהב ודבר אחד הוא

⁹⁵ נידה ל:

לא אוהב, 'זה מוצא חן בעיניי וזה לא מוצא חן בעיניי...!', אם התגובה תהיה- אולי אני אשנה לטובתך את התורה, שום דבר לא ישתנה, שום דבר לא יתקדם. עיקר הדרך לקדם את אהבת התורה אצל האדם היא הבראת הנפש, חיזוק המידות הישראליות.

אנחנו גם רואים תופעה של אנשים בעלי מידות טובות שגדלו בכתים חסרי כל קשר לתורה ומצוות, שבסוף מצאו את עצמם יושבים בבתי מדרש. אם תלך ותברר מה דחף אותם ללמוד תורה הם יענו לך שזה לא אבא, לא אימא ואפילו לא הגנת, אולי להפך, אולי כל אלו כל חייהם ניסו להניא אותם מלמוד תורה, ובכל זאת הם מאוד אוהבים את התורה ונמשכים אליה. הדבר הזה הוא פועל יוצא של חינוך טוב, חינוך למידות טובות, מידות ישראליות. אדם שגדל בבית שמחנך למידות טובות, לישרות, למוסריות, ידבק לתורה.

* * * *

דברים בסגנון דומה הרב כותב בפרק הבא בסעיף ד': **"אם חסרה מתיקות של נעימות התורה..."**, אם התורה לא ערבה לחיכך, זה בגלל **"חסרון בטבע הישראלי של הנשמה..."**. גם ר' צדוק כותב שמה שעוזר בעיקר למתיקות ואהבת תורה זה מידות טובות ודרך ארץ. ככל שאדם משקיע במידות ובדרך ארץ זה רווח נקי לאהבת תורה.

גם כהכנה ליום מתן תורה, לחג השבועות, אנחנו צריכים לעבור את ספירת העומר, שבע שבתות תמימות של עבודת מידות, עבודה מוסרית. זו דרך הבנייה של נפש האדם, זו הדרך שמאפשרת לבסוף להיות מסוגל לקבל את התורה. הפסקה הזו מחדדת לנו שאנחנו צריכים כל הזמן לעבוד על המידות, להבריא את עצמנו. ככל שאנחנו יותר בריאים, שנפשנו יותר מאוזנת, לא תתעורר בנו ההרגשה של היחס המפלה בין דברי התורה השונים, ההבחנה בין שמועה אחת לשמועה שנייה, לא נדבר במושגים של 'לא מתחבר' לדברים הללו או 'כן מתחבר'. כשאנחנו מחלקים בין דברי התורה שונים זה אולי אינדיקציה לצורך בתיקון המידות.

כבר הקדמנו בפסקאות הקודמות שיכולים להיות אנשים מבריקים, אנשים ברמה אינטלקטואלית גבוהה מאוד, שהתורה פשוט לא נדבקת אליהם, הם נמצאים במעמד מוסרי כל כך רעוע ומעוות שהם פשוט לא מצליחים ליצור קשר אל דברי התורה. וגם להפך הדבר נכון, אנחנו רואים, מעשים שבכל יום, תלמידי חכמים שנדבקו לתורה, צמחו וגדלו בה, לא בגלל שהם היו הכי חכמים במקומותיהם, כי אם בגלל שהם היו בעלי מידות טובות. אנשים כאלה התורה רצה אחריהם.

ש: איך אפשר באמת לקנות מידות טובות שיהיו פתח לקישור אל דברי תורה?

אדם יכול ללמוד מסכת אבות, ספר משלי, מסילת ישרים וכו' לא חסרים ספרים בנושא. בסוף עיקר העיקרים זה החינוך איתו מגיע אדם מהבית. המהר"ל אומר בפירושו למסכת אבות שבסוף דרך ארץ עיקרה תלוי בחינוך מהבית⁹⁶. זו גם הסיבה שהיא נקראת "מסכת אבות", עניינה הוא הקשר המשפחתי, מה שאתה למד מהבית. באמת בגלל ההבנה הזו אדם יכול ל'אמץ' לעצמו אבא נוסף, להיקשר לדמות כזאת שתדריך אותו בענייני דרך ארץ. הגישה הבסיסית שאותו אדם צריך לאמץ לעצמו בשעה שהוא הולך לרב היא לא צריכה להיות- אני בא ללמוד אצל הרב, אלא אני בא להיות בנו, להתחנך על ידו. זה יותר חשוב מהכול, זה בסיס לכל.

ש: לא יכול להיות שהסיבה המביאה את האדם לומר "שמועה זו נא וזו אינה נאה..." היא שהפגישו אותו עם התורה בצורה לא נכונה?

יכול להיות. ובכל זאת עיקר המכשלה נמצאת במידות. כי אנחנו מכירים הרבה אנשים שהפגישה הראשונה שלהם עם עולם התורה הייתה מעוותת, או רק קצת לוקה בחסר, ובכל זאת הם התגברו על זה ועברו שלב קדימה, בסוף התורה חייתה אותם, גם אם הייתה להם ביקורת בתחילה. אבל כשהעולם המוסרי נגוע קשה הרבה יותר ליצור קשר בריא עם התורה.

⁹⁶ דרך החיים, פרי א'.

י"א.

למוד התורה, בהלכה, באגדה, בפלפול ובכל דבר תורה, מכניס את המאור שבחיי הישראליות בתוך נפשותינו, ומעיר בקרבה את הדעות הנאות והרגשות הטובות הכמוסות בקרבה מצד התכונה המיוחדת של ישראל, כשם שלמודים כוללים מעירים בקרבנו את הדעות והרגשות של האדם הכללי. אמנם התורה נותנת לנו חיים, לא רק חיים לאומיים פרטיים כי אם גם חיים כלליים. כי התכונה האנושית היותר טובה תגיע לנו בצורה היותר מתוקנת כשתבוא לנו ערוכה במטבע ישראלי, וזה נמצא על ידי שקידת התורה.

נתחיל דווקא מהדוגמא אותה מביא הרב, מהמילים "כשם...". לסוגיית הלימוד ישנה חשיבות מאוד גדולה, לא רק אצל עם ישראל, כי אם במין האנושי כולו. בעולם כולו מאז ומעולם העריכו את הלימוד. לא דווקא את הלימוד השמשי, זה שנועד להקנות כלים כדי להסתדר בעולם, כדי לרכוש כלים, אלא הלימוד במובנו הרחב יותר.

הלימוד צריך לפתח את האדם בשתי תחומים- דעות והרגשות. מצד אחד הלימוד בונה באדם צורות חשיבה, צורות הסתכלות, התבוננות, היגיון וממילא גם שאיפות, הוא בונה פרופיל אנושי בעל אופי מסוים. ומצד שני ללימוד יש מטרה לבנות עולם רגשי באדם, רגשות בתחום המוסר, בתחום הרצונות. כל הלימודים אותם אנו מכירים בעולם עובדים במקביל על שתי הכוחות הללו, כאשר יחד הם מפתחים את האנושיות שלנו.

אדם שלומד את מקצוע הטבע, גם אם אין לו שאיפות לעסוק בנושא, להיות ביולוג או כימאי, כבר במפגש שלו בילדות עם העולם הזה שנקרא לימודי הטבע, הוא מכיר את צורת החשיבה של התחום, הוא מבין את דרך המחקר, על מה מדברים. הוא מקבל צורת התבוננות שמוציאה מהכוח אל הפועל כישרונות אנושיים שקיימים בו. הא מתרגל לקחת דבר ולהתבונן בפרטים המרכיבים אותו, לפרק אותו ולראות איך עומד מאחוריו סדר מסוים, הוא מגלה שלאקלים בעולמנו יש חוקיות מאוד ברורה, שהחוקיות הזו נשמרת גם במצבים שונים. לא רק שהוא לומד על העולם, אלא יותר מזה, הוא מפתח בקרבו יכולות אינטלקטואליות, דרכי למידה ודרכי חשיבה. זהו הצד הראשון שבו מתפתח האדם.

מלבד הכישרונות המחשבתיים שמתפתחים באדם, דרך המפגש הלימודי, מתפתחת בו גם רגישות חדשה. הוא לומד מה הם החיים, הוא מגלה איזה עדינות קיימת בהם, הוא מתרשם מכמה העולם הזה בנוי בחוכמה ובסדר. נפשו מושפעת מהתיאום האדיר בין החלקים השונים שמופיעים מולו. הדברים הללו מפתחים בנפש האנושית נטייה להרמוניה, לסדר, מתפתחת בקרבו סימפטיה לעולם, אהבה לטבע, אהבה לחיים, אמון בחיים ורגישות להתפתחות החיים. בזמן הלמידה מתפתחות באדם, ללא הרגשתו, כל מיני תכונות נפשיות רגשיות.

מטרתם של כל הלימודים הכלליים היא התפתחות המימד האנושי שבנו על שני פניו, הרגשי והשכלי. הדבר הזה הוא יפה וטוב והוא מלמד אותנו על החשיבות של הלימודים הכלליים אצל כל אדם, בלי קשר למקצוע בו

הוא הולך לעבוד, לא בשביל תועלת מעשית כלשהי, אלא מצד קומת האיטיות השלמה שצריכה להיבנות בקרבנו. אדם שלומד ספרות בונה בקרבו יכולות חשובות מאוד. הוא לומד איך קוראים סיפור, הוא מגלה איך יכולה להיות טמונה חוכמה בתוך ספר, איך אפשר להביע רעיונות בכל מיני אמצעים, איך בונים רעיון מלמטה למעלה. הדבר הזה מפתח את האדם בצידו השכלי, זוהי חוכמה, זוהי צורת חשיבה שגלמדת דרך לימוד הספרות. בנוסף הלימוד מעשיר את העולם הרגשי שלו, דרך מפגש עם הדימויים, דרך שימת לב למקומות בהם הוא התעורר רגשית במהלך הקריאה, ממה הנפש מתפעלת וממה לא. אלו דברים מאוד חשובים שאט אט הולכים ומעצבים את נפש האדם.

גם בלימוד התורה אנחנו פועלים בצורה דומה, רק שבלימוד התורה אנחנו לא באים לעבוד על המימד האנושי שלנו, על הקומה בה אנחנו שותפים עם כל העולם, אלא על הקומה הישראלית שלנו. חוץ מזה שאנחנו בני אדם, ואנחנו שותפים לרגשות ולמחשבות אנושיים כלל עולמיים, אנחנו ישראלים, זאת מערכת נוספת במציאות. זוהי מערכת חדשה, כפי שמאריך ריה"ל לברר בספר הכוזרי על המין החמישי שבבריאה⁹⁷, יש את האנושות ויש את עם ישראל, ישראל הם יחידה בפני עצמה, כוח חיים בפני עצמו. איך מפתחים את הישראליות?

כמו שאמרנו שיש באנושות צורות חשיבה ויש עולמות רגשיים, כך גם בעם ישראל קיימים אותם כוחות שצריכים להתעורר רק באופן שונה. יש צורת מחשבה ישראלית ויש רגשות ישראליים. כך מתבטא גם הרב קוק באורות: "לחשוב ישראליות, להרגיש ישראליות..."⁹⁸. יש עולם רגשי שהוא ישראלי בלבד- רגישויות, ערנויות, תשומת לב נפשית, שזר לא יבין אותה, היא שייכת אך ורק לישראל.

הדרך לחשוף את שני כוחות החיים הללו בקרבנו היא על ידי לימוד התורה. כמו שאמרנו שלימוד שאר המדעים, שאר מקצועות הידע העולמיים, בונים את הקומה האנושית של בני האדם, על שני פניה, כך גם בונה התורה את הקומה הישראלית. לימוד התורה, ולא חשוב איזה חלק ממנה- אגדה, פלפול או הלכה, כל דבר תורה- "מכניס את המאור שבחיי הישראליות בתוך נפשותינו...", מכניס את היסודות הישראליים, את המסרים הישראליים לתוך הנפש שלנו.

בזמן הלימוד של כל סוגיה, ללא שום תשומת לב מיוחדת מצידך, נכנסת לתוך הנפש שלך צורת החשיבה הישראלית. מלבד זה שאתה יודע לחזור עכשיו על העקרונות והדינים שעלו לך מהלימוד בנית בקרבך צורת חשיבה והסתכלות ישראלית וגם עולם רגשות ישראלי.

ש: איפה אנחנו רואים צורת חשיבה ישראלית בגמרא, הפרטים בהם עוסקים הם ישראלים, אבל המשא ומתן הוא שכלי, משותף לעולם כולו?

⁹⁷ כוזרי, מאמר ראשון, מ"ב.

⁹⁸ אורות ישראל, ג', ה'.

לא רק הפרטים הם ישראלים צורת החשיבה כולה היא כזו. אתה מסתכל במשא ומתן בדפי הגמרא ואתה מגלה שיש בו מימד שהוא לא משתמש ברציונאליות שיש בכל מקום, אין פה את ההיגיון הרגיל, ישנם חוקים ודרכי לימוד שמיוחדים לגמרא לבדה. זה מתבטא בדחיות, בהעמדת שני ערכים זה מול זה, בהעדפת ערך אחד על פני השני. במקומות האלו מתחדדת צורת החשיבה, מתחדד מהו ההיגיון שלך, מהו סולם הערכים על פיו אתה פוסק. דווקא בהתמודדויות, בהתנגשויות בין ערכים שונים אתה יכול לעמוד על זה שלא מדובר פה על ויכוחים שדומים לכל חוכמה אחרת.

אפשר לתת לדבר דוגמאות. אנחנו נוהגים על פי דרכי תורה להחמיר במקומות שהשכל האנושי לא היה רואה בהם צורך להחמיר. הדבר הזה מרגיל אותנו לצורת חשיבה מסוימת. הוא מחנך אותנו לסדר עדיפויות, סולם ערכים. ישנם דברים שבהיגיון האנושי נראים זניחים לגמרי אבל התורה שמה עליהם דגש מאוד גדול בגלל הנזק הרוחני והנפשי אותו הם גורמים.

למשל- מה יותר חמור, לגנוב או לאכול נמלה? נכון שלגנוב נשמע באוזן האנושית שלנו כדבר יותר חמור, אולם התורה מלמדת אותנו שעל אכילת נמלה לוקים חמש⁹⁹ ולעומת זאת על גניבה לוקים פעם אחת. הדבר הזה משפיע על צורת החשיבה שלנו בצורה משמעותית, אנחנו משנים את דרך ההסתכלות שלנו על העולם. דוגמא נוספת לדבר- יש לנו עולם שלם של מושגים שקשורים לטומאה וטהרה. זה עולם שלם של מושגים שאין להם שום יחס להיגיון האנושי הפשוט, לרציונאליות. יש בנושא הזה תבניות חשיבה שאנחנו מיישרים את עצמנו על פיהם. דבר אחד קדוש ודבר אחד לא קדוש, זה טמא וזה טהור. מה זה להחיל קדושה על דבר, או להמיר את הקדושה של הדבר. 'הטומאה בוקעת ועולה'¹⁰⁰ וכו'. אנחנו לומדים סוגיה ועוד סוגיה ומתרגלים בצורה איטית לזה שיש מציאות כזו, שאדם יכול להחיל קדושה על דבר. אתה מתרגל לזה שיש מציאות של קדושה בעולם ושיש לה דרכי הופעה מיוחדים. אתה מתחיל להסתכל על המציאות כולה בצורה שונה, ניתוח המציאות שלך הופך להיות שונה. דרך כל הסוגיות אותם אנו לומדים ההיגיון הישראלי שלנו הולך ונבנה, מתפתחת צורת חשיבה חדשה, צורת ניתוח מיוחדת, ישראלית.

הקומה שמתפתחת כל העת במקביל לקומה המחשבתית הישראלית היא הקומה הרגשית. אתה מגלה שהדברים להם אתה רגיש בתור בן לעם ישראל שונים מהדברים להם רגיש בן לאומות העולם. אנחנו רואים איך נוצרים אינסטינקטים שונים, חיבה לזה וחוסר סימפטיה לזה. כתוצאה מהמאמץ הלימודי הולכות ונוצרות רגישויות שונות. זו גם יכולה להיות דרך לעשות לעצמנו בדיקה, זו אינדיקציה עבורנו לגלות עד כמה אנחנו מחוברים לקומה הישראלית המיוחדת לנו. אם אדם מתרגש ממה שמתרגשים רוב האנשים בעולם, או מתעצב ממה שמעציב את רוב העולם זה סימן שמשהו בקומתו הישראלית חסר. אנחנו צריכים לראות איך אנחנו מתרגשים, שמחים או עצובים, ממה שהתורה מחנכת אותנו להתרגש לגביו. התורה באה לפתח בנו גם עולם רגשי, ללמד אותנו מה מלהיב ומה לא מלהיב.

⁹⁹ מכות טז.

¹⁰⁰ מסכת אוהלות.

"לימוד התורה מכניס את המאור שבחיי הישראליות לתוך נפשותינו ומאיר בקרבה את הדעות הנאות ואת ההרגשות הטובות הכמוסות בקרבה מצד התכונה המיוחדת של ישראל...". יש בנו פוטנציאל לצורת חשיבה והרגשה שונה וצריך לעורר אותו בקרבנו, צריך לתת לו מקום להיחשף באישיותנו. הדבר הזה צריך להתגלות על ידי לימוד התורה. זה שוב פעם הסתכלות על לימוד התורה לא כאירוע ידעני אלא כאירוע נפשי, התרחשות שמשפיעה על נפש האדם, שבונה קומה איכותית באישיותו, רגשות, רצונות וערכים.

לכאורה אפשר היה לומר שכדאי לנו לחלק את היום שלנו לשניים, בבוקר נלמד מדעים כלליים שעל ידם נפתח את הקומה אנושית שלנו ואחר הצהריים נלמד תורה, כדי לבנות על גבי הקומה אנושית, קומה ישראלית. קודם אנחנו בני אדם ואחר כך אנחנו בנים לאומה הישראלית. אולם חז"ל לא מדריכים אותנו ללכת בדרך הזאת ואומרים: "בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לגמרא..."¹⁰¹. היה ראוי יותר שהם היו מדריכים אותנו ללמוד בגיל חמש את הלימודים הכלליים שמתאימים לילדים בני חמש בכל העולם ועל גביהם ללמוד את הלימודים המיוחדים לישראל. 'בן חמש ללימודי טבע ולימודי מקרא, בן עשר ללימודי גיאוגרפיה ובנוסף לימודי משנה...! לא כך הם פני הדברים.

"אומנם התורה נותנת לנו לא רק חיים לאומיים פרטיים כי אם גם חיים כלליים...". כלומר התורה בגדולתה מסוגלת לבנות בנו לא רק את הקומה הישראלית כי אם גם את הקומה האנושית בסגנון ישראלי. לא יהיה נכון לחלק בין אנושיות לישראליות ולומר שאלו שתי קומות שונות, מדובר פה על ישראליות שיש בתוכה אנושיות בסגנון ישראלי.

"כי התכונה האנושית היותר טובה..." - אנחנו רוצים לבנות קומה אנושית, לבנות בקרבנו מושגים מדעיים כלליים, והקומה הזאת- "תגיע לנו בצורה היותר מתוקנת כשתבוא לנו ערוכה במטבע ישראלי..." - ערוכה בסגנון ישראלי. שקידת התורה שלנו לא עובדת רק על המימד הישראלי שבאישיות שלנו כי אם גם על המימד האנושי שבאישיותנו, אבל מראש, כבר הפגישה עם המימד האנושי מגיעה מתוך המבט הישראלי, מתוך הרגישויות הישראליות, מתוכן אנחנו בונים את הזווית האנושית.

* * * *

אמרנו שאנחנו רוצים ללמד ילד קטן את מדעי הטבע על מנת לפתח בקרבנו רגישות לסביבה, את אותה תוצאה רצויה אפשר להרוויח על ידי לימוד של דיני 'צער בעלי חיים' מן התורה¹⁰². הוא ייפגש עם- "לא תחסום שור

¹⁰¹ פרקי אבות, ה', כ"א.
¹⁰² שבת קכ"ח:

בדישו...¹⁰³, עם "עזוב תעזוב עימו..."¹⁰⁴. נפתח איתו את הגמרא ונעבור איתו על ההלכות והאגדות שנוגעות לנושא של הסביבה, של עולם החי. על ידי כל המפגשים הללו נבנה בקרבו יחס נכון אל העולם שסביבו. יוצא שבבת אחת אנחנו בונים בקרבו גם את הקומה האנושית וגם את הקומה הישראלית.

נלמד אותו הלכות ברכות דרכם הוא יגלה פתאום שיש הבדל בין ירק לפרי, הוא יצטרך להבין שמבחינה בוטאנית יש דברים שהם 'בורא פרי האדמה' ויש כאלו שהם 'בורא פרי העץ'. אנחנו מפגישים את הילד עם ההבנה שלא הכול צמחים, ישנם הבדלים וחילוקים. דרך הלימודים הללו האדם נפגש עם הרגישויות המיוחדות שיש בטבע אבל בצורתם המתוקנת, צורתם הישראלית, הוא רואה את כל המדעים הללו מתוך משקפיים של ברכה. יש לו השלכות מעשיות חיוביות להבדלים בין צמח אחד למשנהו. יש פה עיקרון חשוב מאוד, באיזה קונוטציה אתה מפגיש אותו עם ההבדלים בין השיח לעץ, האם אלו הבדלים טכניים בלבד או הבדלים שהם קשורים לברכה, להכרת טובה. אני מתעסק בטבע מתוך הקשר של קודש. יש בטבע זנים שונים של גידולים, אני נכנס לכל הסוגיה הזו דרך הלכות כלאיים, דרך נפקא מינות רוחניות.

יש בעולם המון מלאכות, הרבה יצירות ופעולות, אני רוצה שהילד ילמד על סוגי המלאכות הללו, איך אני מפגיש אותו איתם? דווקא דרך הלכות שבת. מי שלוקח את מסכת שבת, את המשניות שלה, לומד על סוגים שונים ומשונים של מלאכות. הוא נפגש עם מושג המלאכה בצורה מאוד פרטנית, איך היו מכינים את זה ואיך היו מכינים את זה, מרכיבים רבים של פעולה בעולם, ואת כל מה שהוא לומד על מלאכות הוא לומד בקונטקסט הכללי שאומר - 'אני בכלל לא משועבד לשום מלאכה'. האדם לומד על המלאכות על רקע ההבנה שהוא בכלל בן חורין מהם, הוא יודע גם מה זה לנוח ממלאכה. כך נראה המפגש שלו עם העולם הזה.

כל אדם צריך להכיר אסטרונומיה בסיסית, ליצור נקודות מגע עם העולם גם בהקשרים העונתיים, ביחס לשמש ולירח. אני אפגיש את הילד לראשונה עם המושגים שמש וירח דרך ההקשרים של זמני תפילות, זמני שקיעה וזמני זריחה. כל עולם האסטרונומיה מצטייר לילד כקשור בקשר חזק לעולם התפילות, למפגש שלו עם ריבונו של עולם. אין אצלו ניתוק בין המסלול אותו השמש עושה לבין עולם הקודש. אני לא נפגש עם אסטרונומיה בתור מושג כשלעצמו, אני נפגש איתו ביחס לחגים, ביחס לקידוש החודש. אני נפגש איתו ביחס לעובדה שיש קדושה בזמן.

אנחנו רוצים שיבנו בילד, באדם מישראל כל ההכרות האפשריות של המציאות, הדבר הזה בונה בקרבו עולם ערכי, זה בונה בו רגישות והבנה יותר טובה של העולם, את כל זה אנחנו רוצים לעשות דרך זווית ההסתכלות המיוחדת של ישראל.

הילד נפגש עם עולם החי ומחלק אותו לסוגים, יש טורפים יש מפריסי פרסה. אני דואג שהפגישה הראשונה שלו עם העולם הזה תהיה קשורה לקודש. הוא לומד מה טמא ומה טהור, הוא לומד לאיזה חיות הוא יכול להתקרב ולאיזה לא. המושג של טומאה וטהרה נבנה בקרבו דרך עולם הטבע הפשוט. יצא לי לראות ילד קטן

¹⁰³ דברים, כ"ה, ד'.

¹⁰⁴ שמות, כ"ג, ה'.

שמסתכל באקווריום על דגים, הוא אמר- 'נראה לי שאלו כשרים כי יש להם קשקשים...!', למרות שהוא עוד ילד קטן הוא בוחר, בלי להרגיש, להסתכל על הדגים דרך המשקפיים האלו. חשוב לנו מאוד שהילד ייפגש עם עולם החי במבט הישראלי. את צורת ההסתכלות הזו אי אפשר ללמד את הילד ביום אחד, בצורה מלאכותית, צריכים לדאוג שזו תהיה כבר הפגישה הראשונית שלו עם העולם.

אנחנו רואים שאת כל מה שקשור לדיני ממונות אנחנו מתחילים ללמוד בצורה שונה משאר העולם. אחד העיסוקים המרכזיים במסכת בבא מציעא, העוסקת כולה בדיני ממונות, הוא דיני השבת אבידה. זאת אומרת שאני מרגיל את הילד בכל מה שקשור לממון, לחשיבה משפטית, דווקא דרך הנושא של השבת אבידה. לאדם אחד אבד חפץ ואדם אחר משיב לו אותו. כך אני רוצה שהילד ייפגש עם המושג המשפטי שנקרא 'בעלות', דרך ההקשר של השבת חפץ לאדם אחר. 'זה לא שלנו, את זה לא לוקחים...!'

לכן המושג **"שקידת התורה"** קשור לענייננו. שקידת התורה היא לא רק פונקציה של לימוד, מי לומד יותר, שקידת התורה היא מנוף, היא מדד לעד כמה אתה ישראלי, פרמטר לישראליות שלך. אדם שהוא יותר שקדן בתורה הוא יותר ישראלי, הוא יותר מושפע מצורת המחשבה, הוא יותר מושפע מהרגשות. השקידה מבטאת קשר נפשי, שייכות, היא לא עניין טכני של- כמה שעות ביום אתה מקדיש ללימוד תורה. כשאני ארצה לדעת מה הישראליות אומרת בעניין מסוים אני אלך לאדם הכי שקדן בסביבה, הוא יוכל לספר לי מה נכון להרגיש ומה נכון לחשוב ביחס לאותו נושא. שקידת התורה נותנת לאדם יחס ישיר למושג ישראל. מה הם ישראל.

ש: איך זה בא לידי ביטוי?

זה בא לידי ביטוי בזה שהמחשבות שלך, הרגשות שלך, כולם שאובות מעולם התורה, תורת ישראל. זה המעיין, זה המצפן שלך, משם צורת החשיבה שלך וההיגיון שלך נבנים. דוד המלך כתוב עליו שהוא היה גדול השקדנים¹⁰⁵, לא היה אדם בתולדות האומה שקדן כמותו ואצלו אנחנו באמת רואים קשר נפשי יוצא דופן לאומה. "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי..."¹⁰⁶, יש כל כך הרבה פסוקים בתהילים שמבטאים אהבת תורה, אין עוד ספר בתנ"ך עם ריבוי כל כך גדול של יחסי חיבה וקשר נפשי לתורה. חז"ל מלמדים אותנו שמלאך המוות לא הצליח להרוג את דוד כי הוא כל הזמן היה עמל בתורה, הוא היה ישן כשנת הסוס, שינה חטופה, הוא היה קם בחצות לילה ועוסק בתורה, "אעירה שחר..."¹⁰⁷. הוא גדול השקדנים של אומתנו וזאת הסיבה לכך שכשרוצים להיפגש עם הישראליות בשלמותה, בתמימותה, אנחנו הולכים לדוד¹⁰⁸. כשאתה רוצה לדעת מהו הרגש הישראלי, מי קובע את הרגשות הישראליים לדורי דורות, לך לדוד. תהילים זה ספר הרגשות

¹⁰⁵ ברכות דף ג' ו-ד'.

שבת ל.

¹⁰⁶ תהילים, קי"ט, צ"ז.

¹⁰⁷ תהילים, נ"ז, ט'.

¹⁰⁸ עיין מסילת ישרים פרק כ"א.

הישראלים, לא חשוב מהו מצבי הנפשי עכשיו, איך אני חש, טוב או רע, שמח או עצוב, בכל מיני מצבים בחיים בהם אני רוצה לחוות רגשות ישראליים אני פותח את ספר תהילים.

על פי כל מה שהקדמנו יובן למה דווקא לשם, למה האינטואיציה הנפשית צריכה להיבנות על פי מילותיו של דוד. דוד, גדול השקדנים, הוא האדם שהכי משויך לרגשות הנפשיים של האומה. יכול מאוד להיות שהוא לא היה האינטלקטואל הכי מבריק בתולדות האומה, זה פשוט לא הנושא, הוא היה הכי שקדן ולכן הוא יספר לנו מה צריך להרגיש, מהם הרגשות האולטימטיביים.

אנחנו עוסקים פה דווקא ברגשות ולא במחשבות משום שבהם הדבר בא לידי ביטוי בצורה קיצונית יותר. בהיגיון, במחשבות, בניתוח השכלי, ברור שנלך לאלה שאוחזים בתורה, לגדולי החכמים, לשמוע מהם מה צריך לחשוב, אבל דרך העניין הרגשי הנושא הזה עוד יותר מחודד. אדם יכול לומר שהוא חש רגשות אנושיים כלפי דבר, הוא צריך לבדוק את עצמו מה ביחס לרגשות הישראליים, האם הם תואמים. אנחנו צריכים לעמול כדי להגיע למצב שבו גם הרגש האנושי שלנו יהיה בסגנון ישראלי, למצב בו אין סתירה, זה מה שטוב יותר לנו- "התכונה האנושית היותר טובה תגיע לנו בצורה יותר מתוקנת במטבע ישראלי...". יותר טוב ומתאים לנו להיפגש עם התכונות האנושיות, עם הרגשות האנושיים, כשהם עברו את המעבדה, את העיצוב הישראלי.

ש: יש דברים בתורה שהם לכאורה סותרים את הרגש האנושי הפשוט? נפטר לי קרוב ביום שישי ואני רוצה להתאבל עליו¹⁰⁹...

צריך להעמיק בסתירה הזו. כתוב ש"סתירת זקנים בניין"¹¹⁰. לפעמים בא איזה זקן וסותר לנו והסתירה הזו היא פתח לבניין חדש. גם בהלכות שבת אנו רואים ש'סותר' זה בניין, זה "סותר על מנת לבנות"¹¹¹. יש פה סתירה רגשית שבונה רגש חדש ועמוק יותר, משוכלל יותר, אני עכשיו בונה את עולם הרגשות שלי דרך מה שהתערער לי, אני מגיע לבניין רגשי עמוק יותר, עליון יותר. אני מתחיל להבין שחלק מהעולם הרגשי שלי צריך להיות בנוי על המשפט שאומר לנו דוד המלך בספר תהילים: "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה'¹¹²...". אני צריך להיות מסוגל להכיל גם אותו בעולם הרגשות שלי, "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות...".

"מזמור שיר ליום השבת..."- מסביר לנו המהר"ל¹¹³, שזה מזמור שמלמדנו שבשבת גם אם אתה רואה "רשעים פורחים כמו עשב ויציצו כל פועלי אוון...", גם אם הכול נראה רע מאוד, עדיין- "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה...". זאת אומרת שחלק מהעולם הרגשי שלנו נבנה על ההנחות שיש עולם הזה ויש עולם

¹⁰⁹ טור, יורה דעה, סימן ת'.

¹¹⁰ מלבי"ם על מלכים א', י"ב, ז'.

¹¹¹ שבת ל"א.

¹¹² תהילים, צ"ב, א'.

¹¹³ נצח ישראל, י"ט.

הבא, יש דברים שהם מעל לפני השטח ויש דברים שהם נסתרים מתחת לפני השטח. אנחנו למדים שהעולם הזה הוא לא חזות הכול, למציאות יש מימד נשמתי אדיר. על יסוד ההבנות הללו אנחנו בונים את הרגש הישראלי. אנחנו מבינים שיש מקום בתוך שבוע של אבלות לשבת בה אין עוד אבלות. הלכות אבלות באות לעצב את הנפש של האדם מישראל במקום בו הוא נפגש עם המוות. הם מלמדות אותנו מהם דרכי האבלות וגם מהם דרכי הניחום. זו דוגמא טובה לצורה בה נבנה עולם הרגשות שלנו על פי דרכי התורה וההלכה. ישנם דוגמאות נוספות בנושאים הללו- "אבידת אביו ואבידת רבו אבידת רבו קודמת..."¹¹⁴. אנחנו מתרגלים לצורת חשיבה כזו שלוקחת בשיקול דברים שהם לא ברורים בכלל בשכל הפשוט- "אבידת רבו קודמת כי רבו מביאו לחיי עולם הבא..."¹¹⁵. אנחנו רואים שאלו לא רק מטאפורות, זוהי ההלכה, זה נוגע לדיני ממונות. אנחנו מצווים לכבד את הכוהנים, על פי מה שכתוב בפרשת אמור- "וקדשתו כי את לחם אלוךך..."¹¹⁵. אנחנו צריכים לתת תמיד לכהן לפתוח ראשון בכל דבר¹¹⁶ ונפסק שלא מדובר רק על כהן מבוגר אלא גם על כהן צעיר. סיפרתי את זה לילדיי והם לא הבינו על מה אני מתפלא, הם רגילים שבכל מסיבת יום הולדת בתלמוד תורה כוהנים נוטלים את החתיכה הראשונה של העוגה. זה גם דבר שאנחנו מתעוררים אליו לא בשכל האנושי שלנו, בכלי הניתוח הלוגיים שלנו. אנחנו היינו חושבים שהציווי לכבד את הכהן הוא מתוקף זה שהוא נושא בתפקיד ציבורי, הוא משרת של הכלל, אבל לא כך הם פני הדברים, כבוד כהן לא ניתן לו בגלל עצם היותו בתפקיד, גם כהן שפסול לעבודה זוכה לאותה ראשוניות¹¹⁷. אנחנו מבינים שמדובר פה על משהו אחר, לא על שכל רציונאלי אנושי.

יב.

שקידת התורה מציירת יפה בנשמה את התכונה הישראלית וצורתה המיוחדת, ובזה היא ממלאת את האומה חיים, כשימצאו בכללותה שוקדים רבים, וממילא כל אחד ואחד, הפועל על פי חלקו, בונה הוא עולם מלא.

ככל שאדם שוקד בתורה הולכת ומתעצבת בו יותר ויותר התכונה הישראלית שלו. הדבר הזה תורם לאומה תרומה גדולה. ככל שיש יותר אנשים באומה בעלי זהות ישראלית אז זהותה הכללית של האומה הולכת

¹¹⁴ תלמוד ירושלמי, בבא מציעא ט'.

¹¹⁵ ויקרא, כ"א, ח'.

¹¹⁶ נדרים ס"ב.

¹¹⁷ פסקי תשובות חלק ב', סימן קכ"ח, צ"ד.

ומתגבשת. הדבר שנותן כוח לאומה הוא הקישור שלה אל זהותה, אופייה של האומה הולך ומתבסס. **"כשימצאו בכללותה שוקדים רבים..."**, כאשר יש המון אנשים שעמלים בתורה זהותה העצמית של האומה הולכת ומתפתחת, הולכת ומתחזקת.

אוהבים להעלות כל הזמן את בעית הזהות- 'משבר זהות', שואלים מה ניתן לעשות כדי למלא את הצעירים בזהות ישראלית. הדבר הוא פשוט- יותר שקידת תורה, יותר זהות ישראלית. **"כל אחד ואחד, הפועל לפי חלקו, בונה הוא עולם מלא..."**.

הסעיף הזה דומה לסעיף הקודם רק שאצלנו מכניס הרב למערכת השיקולים שיקול נוסף- אחריות לאומית. יש לכל אחד ואחד מאיתנו אחריות כללית לגבי חוזקה ועוצמתה של האומה בכללותה. אומה בעלת זהות ברורה היא אומה שמסוגלת לעמוד על רגליה כנגד כל.

מאיפה נדע מה היא זהות יהודית, מאיפה נלמד מה הם מחשבות ישראליות, רגשות ישראליים...? אולי בכלל כל מה שאנחנו חושבים ומרגישים זה הכל גניבת זהות של אומות אחרות, מחשבות גרמניות, רגשות צרפתיים. אולי ראינו כבר כל כך הרבה סרטים אמריקאיים שכל מה שיש לנו בראש זה מחשבות ורגשות אמריקאיים. הדרך היחידה לדעת מהי זהות ישראלית קשורה לשקידת התורה. ככל שיש באומה יותר שקדנים האומה מסוגלת לברר לעצמה יותר טוב מה היא זהותה. היא יכולה לעמוד אל מול עצמה ולשאול האם מחשבותיה הם באמת שלה, האם הרגשות שלה באמת מתאימים לה, האם היא חיה על פי המוסר הישראלי¹¹⁸. אנחנו לא מדברים פה רק על ידע, על שקדנים שעסוקים בלאסוף אינפורמציה, אנחנו מדברים על מבנה נפש, על אינטואיציות, על רגשות. שקידה היא לא רכישת ידיעות, שקידה זה פיתוח מצב נפשי.

כך כותב הרב קוק על אלו שהעבירו ביקורות על הרמב"ם שהוא לא משקף כראוי את רוח ישראל. הרב דוחה אותם בהינף יד¹¹⁹ ושואל האם מישו מהם התקרבו לשקדנותו של הרמב"ם. אין לאף אחד זכות למתוח ביקורת על הרמב"ם ולפקפק ברמת הנאמנות שלו לרוחה של האומה ואת זה אנחנו יודעים בגלל שהוא היה שקדן יוצא דופן. עם ישראל כולו בסוף הולך אחר הרמב"ם ולומד את פירושו. כך בכל מקום, אנחנו מעצבים את צורת החשיבה שלנו, את האינטואיציות שלנו, את העולם הרגשי שלנו, על פי כל מה שכתב הרמב"ם ושאר גדולי ישראל שהיו שקדנים עצומים, מחוברים חיבור נפשי עמוק אל התורה.

* * * *

¹¹⁸ עיין אורות ישראל, ב', א'.

¹¹⁹ קובץ ו', כ"ח.

ש: לכאורה החכמים והגאונים הגדולים הם אלו שהובילו תמיד את עם ישראל ולא דווקא השקדנים?

לא. השקדנים הם אלו שהובילו את האומה. השקדנים הם בעלי האחריות על האומה ולא הגאונים. הנצי"ב מוולוז'ין היה המנהיג של עם ישראל כולו והוא היה רחוק מלהיות גאון. כשהוא היה צעיר לא החזיקו ממנו לאחד שעתיד לצמוח ממנו גדול דור, הוא היה בעל מידות טובות ושקדנות עצומה, ולבסוף הוא הוביל את כל עדת ישראל. הוא היה מופת של שקדנות, בלילות החורף הוא היה שם את רגליו בתוך גיגית של מים קרים כדי שלא ירדם. הוא לא ידע מה זה חופש. כשהוא היה שומע על רב שיוצא לחופשה הוא לא היה יכול להבין את זה. ככה זה בכל הדורות, השקדנים ולא הגאונים הם אלו שמובילים את עם ישראל, מורי הדרך הם השקדנים. גם הרב שך לא היה בעל כישרון יוצא דופן וזכה לבסוף להנהיג עם רב. לרב אבינר אין דקה פנויה מלימוד תורה, הוא עסוק בלענות תשובות לשאלות בהלכה, הוא עסוק בלרשום הערות בהמון מחברות, אין לו רגע דל. עם ישראל הולך למקום בו הוא מזהה את השקדנות. גם יהושע בן נון לא נבחר להנהיג את ישראל בגלל גאונותו, מפורש בגמרא שעתניאל בן קנז היה גדול ממנו בחוכמה¹²⁰, אבל יהושע בן נון "נער לא ימיש מתוך האוהל..."¹²¹. אין סוף לשקדנותו.

יג.

יש מוסר פנימי של שקידת התורה, הבא מאהבת האומה וכבודה: איך לא ירצה בן ישראל לדעת את כל תורת אומתו, החביבה והקדושה. לכל פרטיה, עד כמה שידו מגעת באהבה נאמנה. ודרך זה פתח הוא לעסוק בתורה לשמה במובנה היותר נשגב.

אנחנו ממשיכים לעסוק גם בפסקה הזו בנושא שקידת התורה באותה רוח בה הסברנו עד כה את מושג השקידה כשייכות נפשית אל התורה שזה דבר שהוא מעבר ללימוד עצמו. אדם יכול לעסוק בתורה, להשכיל ולרכוש ידיעות ועדיין לא ליצור שקידה, התמסרות, בניית יחס נפשי עמוק. כשאנו אומרים על אדם שהוא 'שוקד על הדבר', אנחנו רוצים לומר שהוא שקוע בו, הוא מסור אליו לגמרי. בפסקאות הללו הרב הולך ופורס לפנינו מוטיבציות שונות לשקידת התורה.

¹²⁰ תמורה ט"ז.

¹²¹ שמות, ל"ג, י"א.

בסעיף י' ההוא הסביר ששקידת התורה היא מצבו הנורמלי של אדם בריא מישראל. כפי שאדם בריא לא מחפש הוכחות וטעמים לחיים, כך גם אדם בריא בנפשו מישראל אוהב את התורה ולא מחפש שכנועים או טעמים לצורך לעמול בה, "כן בעל נפש בריאה הוא אוהב את התורה ומחקריה מלב ונפש...". בפסקה י"א הסביר הרב שכדי לקנות מידות ישראליות, לרכוש אותם קניין נפשי אמיתי, צריך להתחזק בשקידת התורה. זו בעצם המוטיבציה הראשונה שמציין הרב בנושא שקידת התורה. כדי לחזק ולעורר את התכונות הישראליות בחיינו יש להרבות בלימוד תורה, שזוהי העצה כיצד להחדיר "את המאור שבחיי הישראליות...". לתוכנו.

בפסקה י"ב מכניס הרב עיקרון נוסף שקשור לשקידת התורה- מוטיבציה לאומית. שקידת התורה הולכת ומחזקת בלב כל אדם מישראל את הזהות העצמית של אומתנו וממילא כל בעל נפש ירצה לתרום לאומתו, לחזק את זהותה¹²². ככל שיש יותר ויותר אנשים בעם ישראל עם זהות ישראלית איתנה זהותה של האומה כולה עולה מדרגה ומקבלת מכפלת כוח. הדבר הזה הוא הפתח לרכישת חוסן לאומי. אומה שיש לה זהות משל עצמה היא אומה בעלת חוסן, אומה כזאת לא מתקפלת בפני אף אחד, יש לה נוכחות משל עצמה, היא לא עסוקה יום ולילה בהשוואה לגורמים שמחוץ לה. אומה ללא זהות עצמית בוחנת את עצמה בכל רגע במשקפיים של העמים הסובבים אותה, מחלקת לעצמה ציונים על פי קריטריונים שכלל לא מתאימים לה, היא לא יודעת על מה חשוב להיאבק, על מה אי אפשר להתפשר לעולם, אין לה סדרי עדיפויות, היא חיה בבלבול תמידי. כשאדם מישראל מגביר בעצמו את שקידת התורה זהותו הולכת ומתחזקת, ככל שיש עוד ועוד אנשים מהאומה ששוקדים על התורה, זהותה של האומה כולה מתעצבת.

ראינו עד כה שתי סוגים של מוטיבציות לשקידת התורה- בניית עולם פנימי, מידות טובות, בריאות נפשית פשוטה, ומנגד תרומה לאומה על ידי חיזוק רוחה. בפסקה שלפנינו יש סוג שלישי של מוטיבציה לשקידת התורה, גם היא לאומית, אבל היא מגיעה מכיוון שונה- אהבת האומה.

אחד מהמרכיבים של אהבת היחיד לאומתו והכבוד שהוא רוחש לה זה הכרת תרבותה. אף אדם לא יוכל להעיד על עצמו שהוא אוהב את אומתו ובאותו זמן הוא לא ידע דבר על ההיסטוריה שלה או על ספרותה. אהבת האומה באה לידי ביטוי בהכרת מורשתה, הכרת לשונה ונכסי התרבות שהיא הופיעה בעולם, זה מרכיב מרכזי בשייכות של היחיד לאומה, זוהי הערצת האומה האמיתית, זהו כבוד ממשי.

הדברים באים לידי ביטוי בצורה חזקה יותר כאשר אתה מכיר ושולט דווקא בדברים המיוחדים לאומתך, דברים בהם היא מיוחדת ושונה מאומות אחרות. אם אתה חווה או עושה דברים שמאפיינים את אומתך ומאפיינים אומות נוספות, זה טוב ויפה, אבל לא בזה מתחדדת אהבת האומה שלך. אדם שרוצה להדגיש את אהבת אומתו מחפש דווקא את אותם דברים אשר מיוחדים לעמו, בהם הוא ישקיע את עיקר מרצו.

¹²² עיין אורות ישראל, ו', ב'.

ככל שהאהבה הלאומית גדלה בקרב נפשו של אדם מישראל, גדלה בקרבו במקביל גם כן תוכחה פנימית שרודה בו ללכת ולהכיר טוב יותר את אומתו, את אופי חייה, את תרבותה. 'איך יכול להיות שאני בן ישראל ואני לא מכיר את כל הדברים אותם חווה עמי, איך אני לא שולט בכל מה שהוא הגה או חידש...' כאשר מתעוררת באדם אהבת האומה הוא מרגיש תביעה פנימית לשלוט בכל מה שהביאה האומה לעולם. לא יכול להיות שהוא לא ידע מה קרה בכל תקופה, מי היו התנאים, מי היו האמוראים או מה חידש הרמב"ם, אלו הנכסים הלאומיים שלנו, אוצרות הרוח, 'איך יכול להיות שלא מכיר את זה...!'

צריכה להתעורר בתוך אדם מישראל תחושת חוסר נעימות מצפונית לאומית- 'איך יכול להיות שאני לא מכיר את העם שלי...את השורשים, את ההיסטוריה, את היצירות התרבותיות שהוא יצר...! זה מה שכותב הרב: **"איך לא ירצה בן ישראל לדעת את כל תורת אומתו..."**, והרי האומה שלו חביבה עליו ונעימה לו, הוא אוהב ומעריך אותה, פשוט שכל אדם מישראל ירצה לשלוט **"בכל פרטיה, עד כמה שידו מגעת..."**. אז אומנם יש פה שאלה של כישרון ושל יכולת התמדה ועדיין התביעה הזו צריכה לעורר כל אדם מישראל לעסוק עוד ועוד בתורה.

אם כן יש פה סוג חדש של מוטיבציה שמעלה הרב בשאלת שקידת התורה- פגישה עם התורה לא דרך מה שקוראים 'דת' כי אם דרך הצינור הלאומי.

* * * *

הרב מאריך בנושא בספר אורות: "האהבה העדינה לקניינים הרוחניים של האומה, אומרת היא ממש מה שאומרת יראת שמיים הפשוטה והתמימה..."¹²³. אדם מישראל אוהב את הקניינים הרוחניים של עם ישראל ועל ידי פגישה איתם הוא מגיע לאותה תוצאה לה מגיעים על ידי יראת שמיים. הרב מחדש ומלמד שיש אנשים שהמוטיבציה שמתעוררת בקרבם על ידי אהבת האומה מביאה אותם לאותה מקום לה התורה כולה מכוונת. הם לא מגיעים ליראת שמיים וקיום מצוות בדך הרגילה אלא בדרך עקיפה. למסתכל מבחוץ הדבר יכול להראות משונה ולא נורמאלי, הוא יקרא לאותו אדם 'חילוני', אבל המקום אליו מובילה אהבת האומה הוא בסוף אותו מקום לו מובילה ה'דת'. לפעמים כבוד האומה מחנך ליותר יראת שמיים ואמונה ממה שיראת שמיים עצמה מחנכת.

יכול אדם לשמור שבת רק משום שהוא מביט בהערצה וכבוד על האומה לכל דורותיה ונפעם מגדולתה, ממסירות נפשה על המצווה הזו, הוא מזהה שעם ישראל מעולם לא ויתר על השבת, וזה יותר מכל הציוויים ה'דתיים' מעורר אותה לכבד ולשמור את השבת, הוא שם לב שהשבת מיוחדת ומייחדת את עם ישראל מכל

¹²³ אורות ישראל, ד', ז.

העמים- "לא נתתו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתתו באהבה..."¹²⁴. 'השבת מאפיינת את העם שלנו ואני עליה מוכן למסור את הנפש...!'. נכון שאפשר לדבר עם הטיפוס הזה ולהסביר לו שהשבת היא ציווי 'דתי' מריבוננו של עולם, אבל הוא כבר הגיע אל אותה מסקנה- שמירת השבת, בצורה אחרת. קיים דבר כזה להגיע אל אותה יראת שמיים מהפן הלאומי, להגיע אל אהבת המצות, אהבת המנהגים ואהבת התורה דרך הצינור הלאומי.

אם נשים לב נגלה שזו תופעה אמיתית. דווקא כשאנשים עוזבים את הארץ לתקופה מסוימת ורוצים לשמור על שייכות לעם ישראל הם מוצאים את אותה שייכות דווקא דרך הפן הדתי, לא כי הם דתיים, לא כי הם חזרו בתשובה, הם פשוט רוצים לשמור על שייכות לעם שלהם והדרך היחידה לשמור על אותה שייכות היא דרך הדברים המייחדים את העם, הדברים שמאפיינים אותו. מה מאפיין את העם שלנו? כובע טמבל... נגמר כבר הסיפור שלו... תלך עם סנדלים...? זה לא ישמור אותך שייך. אדם שרוצה לשמור על קשר עמוק ואמיתי אל העם מבין במוקדם או במאוחר שמנה פלאפל לא עושה את העבודה, הוא מוצא את עצמו עושה קידוש, עורך את ליל הסדר וכו'. מתגלה שהתחושות הלאומיות מוצאות את ביטויים דווקא בדברים שהם אופייניים לעם ישראל לבדו. מצוות.

סיפר לי אחד מהרבנים, שחבר שלו, שמוגדר מאוד לא דתי, נסע לפני כמה שנים בשליחות המדינה לדרום אמריקה, התקשר אליו לחוץ מאוד- 'איפה בית חב"ד... איפה משיגים אוכל כשר...!', שאל אותו הרב- מה קרה לך פתאום, איפה היית עד היום... פתאום הוא מרגיש שכדי לשמור על הזהות הישראלית שלו הוא צריך בית כנסת. הדבר הזה הוא דבר גדול מאוד, אהבת האומה היא בעצמה בונה באדם יראת שמיים.

* * * *

אם כן יש פה פתח לעסק בתורה ועסק בתורה לשמה דווקא. לא מדובר על עיסוק בתורה לשם דבר אחר, "שלא לשמה", השייכות הלאומית היא דבר נשגב ביותר, היא עיקר גדול ביחסים בינינו לבין ריבוננו של עולם, באמת באמת מי שאוהב את עם ישראל אוהב את ריבוננו של עולם, אהבת האומה ואהבת ריבוננו של עולם היא אחד. אי אפשר לנתק בין הרוח הלאומית לרוח ה', וכאשר אתה שייך לרוח ישראל אתה שייך לרוח ה'. ואין כאן המקום להאריך.

¹²⁴ מתוך תפילת שחרית שבת.

י.ד.

כשהנשמה משערת עד כמה איש ישראל מוכרח הוא קודם כל לדעת את תורת ישראל. ועד כמה כל החיים הרוחניים מוכרחים להיות מבוססים על יסודות מעשיים בחיי הציבור ובחיי היחיד, מתעוררת תשוקה גדולה ללמוד התורה המעשי, המורה את דרכי החיים, והתשוקה הרוחנית נלחמת היא על עמדתה, ואינה מניחה את התשוקה המעשית שתמשל היא ממשלה בלתי מוגבלת בסדרי הלימוד וארחות החיים והמחשבה. ומתוך ההתנגשות, של אלה שתי התשוקות הבערות, יצא אור מבהיק, כולל בקרבו עושר ספון, קלוע משני הכחות יחדיו, הרוחני והמעשי. ומשניהם יבנו נשמות שוממות, ויתכונן עם עולם, ההולך לחדש את נעוריו, על ארץ מטעתו.

דיברנו בפסקה הקודמת על המוטיבציה לחיות חיים ישראלים. אבל למושג חיים ישראלים צריך לתת צבע, לצייר אותו בצורה מוחשית. לחיות חיים ישראלים זה ללמוד תורה, לשמור שבת, לאכול כשר וכו', יש לדבר הזה השלכות מעשיות. הצורך לצייר את המושג הזה בצורה מוחשית מעורר זרם חברתי והשקפתי של אנשים שמדגישים בצורה מאוד קיצונית את העניינים המעשיים, מתעוררת תשוקה כזו גם ביחיד וגם בחברה לחיות הלכה למעשה. אנחנו באמת יכולים לזהות תופעה מעניינת בשובו של עם ישראל לארצו, לפתע יש צדדים באומה שמאוד מדגישים את הפן המעשי, הטכני של קיום התורה, הלכה ורק הלכה, מה שלא הלכה 'לא מעניין אותי...!'. נכון שיש גם מדרש ואגדה, פילוסופיה יהודית ואמונה, אבל אותי מעניין רק התכל'ס, ההלכה. יש זרם כזה שהולך ומתגבר בעם בשובו לארצו. התשוקה לחיות חיים מעשיים בשלמותם מגיעה מהרצון של החברה לצבוע בצבעים מאוד ברורים את הרעיון היהודי, הרעיון הישראלי. רצון שהכול יהיה ברור ומוחלט.

מהצד השני מתעוררת לה גם התביעה ההפוכה בדיוק. יש תשוקה רוחנית מאוד גדולה שמבקשת למצוא את נחלתה דווקא בצידה הרוחני והמופשט יותר של התורה. עם ישראל הוא עם שהוציא מקרבו אנשי רוח, הוגים, אנשי שירה, ספרות ונביאים בעלי חזון אלוקי. עם ישראל הוא עם מאוד מתורבת, הוא לא רק טכנוקרט שעסוק ביישום חוקים, הוא עם שעמוס באוצרות רוחניים. אם ניקח את ספר התנ"ך בעצמו נגלה שרובו לא עוסק בפרטים טכניים, בקיום מצוות, עולם המדרשים והאגדה של העם היהודי הוא עולם מקיף ועצום. גדולי ישראל בכל הדורות שלחו את ידם בספרות רוחנית מופשטת ועילאית, המהר"ל כתב ש"ס שלם של דברי אגדה בלי מילה אחת של הלכה, הרמח"ל עסק בפריסה של עולם המידות, עולם הרוח.

יש זרם ציבורי כזה שדורש ואומר שעם ישראל הוא לא עסוק רק בהתנהגות המעשית, רוח ש"אינה מניחה את התשוקה המעשית שתמשול היא ממשלה בלתי מוגבלת בסדרי הלימוד וארחות החיים והמחשבה...". זו רוח שדורשת ומגבילה את הנטייה המעשית מלהשתלט על התורה, הלימוד לא יכול להיות עסוק רק בגמרא ובהלכה. זו התקוממות של עולם הרוח שנלחם על כבודו ועל מקומו.

המאבק הזה הולך ומתעורר בעם ישראל דווקא עם חזרתו לארצו, מצד אחד נטייה לצבוע את הישראליות בצבעים מאוד מעשיים ויישומיים ומהצד השני שאיפה ליצירה רוחנית מופשטת.

מסביר הרב שהמאבק בין הכוחות הללו הוא מצוין. בספר 'אדר היקר' כותב הרב שכאשר שני כוחות שונים נאבקים לעולם יוצא טוב¹²⁵, יוצא דבר שלישי המשתף את היתרונות של שני הגורמים. את הרעיון הזה מסביר לנו הרב דרך העולם המדעי. המצאת הקיטור היא אחת מהפסגות שגרמו למהפכה התעשייתית בעולם כולו, האוניות שטות מהר יותר, הרכבות הופכות להיות כלי תחבורה יעיל. התעשייה כולה נבנתה מחדש בעזרת המצאת הקיטור, בזמן קצר מאוד התפתח העולם מבחינה טכנולוגית בלי פרופורציה להתקדמות שלו עד אז. והכול בזכות הקיטור.

מים ואש הם שני כוחות המתנגדים זה לזה, אחד מקזז את השפעתו של השני, המים מכבים את האש והאש מאדה את המים, הם שני ניצים. כוח הקיטור חידש חידוש גדול מאוד בשדה המדעי, הוא גילה שאפשר לקחת את המים ואת האש ולקרבם אחד לשני ועל ידי מחיצה לשמור על היתרונות של שניהם ולהרכיב מהם יתרון נוסף משוכלל יותר. העולם המדעי גילה ששני כוחות שנראים כלפי חוץ כמתנגדים ומתנגשים אחד בשני, יכולים דווקא כשהם בשיאם להוליד יתרונות חדשים שלא היו קיימים בכל אחד מהם כשהוא עמד לעצמו, והכול על ידי המחיצה הדקה שתשים ביניהם.

הרב קורא אותנו להשתמש באותה שיטה גם בעולם הרוח. זה שיש שני כוחות שנראים שונים מאוד במהותם ואופיים, צדדים שונים של עולם הרוח, של עבודת ה', קנאים כל אחד מהם לשיטתו, מזה יכולה להתגבר רק מכפלת כוח. הרב כתב את זה גם על החסידים והמתנגדים, כל אחד מהם תרם משלו והמפגש ביניהם הוליד רוח חדשה¹²⁶. כך גם בנידון דידן: **"ומתוך ההתנגשות של אלה שתי התשוקות הבוררות..."**. המבט השטחי מזהה פה קנאות ומלחמה בין שני פלגים שונים שיכולה לעורר רק מחלוקת ומדון, אבל המבט המעמיק מגלה שההדגשה של כל כוח את נטיית רוחו תוליד התרחשות חדשה. אלו מדגישים את הגמרא וההלכה ואלו מדגישים את עולם הרוח והספרות, **"ומתוך ההתנגשות... יצא אור מבהיק, כולל בקרבו עושר ספון, קלוע משני הכוחות יחדיו..."**, לבסוף אנחנו רק נרויח מהפגישה הזו.

"ומשניהם יבנו נשמות שוממות ויתכונן עם עולם, ההולך לחדש את נעוריו, על ארץ מטעתו...". דווקא בזמן בו עם ישראל שב לארצו מתעוררות שתי התנועות הללו ומקבלות משנה כוח לעמוד כל אחד בתוקפה כנגד חברתה. התופעה הזו חיובית וכך ראוי להיות, המאבקים והלכים ומחדדים כל כוח במקומו ומעצימים את יתרונותיו, ולבסוף כולם ירוויחו מהאיזון שייווצר, העוצמות הרוחניות ישפיעו על עולם ההלכה ועולם ההלכה ישפיעו על עולם הרוח, מזה ייוולד עם ישראל בשלמותו. 'התשוקה' זה הביטוי שהוא חוזר עליו כאן כמה פעמים, המוטיבציה וההזדהות הנפשית הטוטאלית בקנאותה, לבסוף תוליד רק ברכה.

¹²⁵ פתיחה למאמר 'מעט צרי'.

¹²⁶ קובץ אי-רכיז, קובץ ב' - קניו, רל"ד, קובץ די-ניח, קובץ הי-סי"ב.

ש: מהי הדרך בה לא מתערבבים שני הכוחות?

זהו סוד המחיצה הדקה, המסך. הרב כותב במקומות שונים ובנושאים שונים על החשיבות של פריסת מחיצה ומסך. גם ביחסים שבין לימודי הנגלה ללימודי הנסתר וביחס לעולם הרוח ועולם המעשה הוא מזכיר את העיקרון של המחיצה. המחיצה הדקה היא הסבלנות, היא דקה מן הדקה,¹²⁷ אבל היא הכרחית. אנחנו עדים למקומות רבים בהם שתי כוחות הולכים ומולידים ברייה חדשה משוכללת ביתרונות שלהם יחד. אברהם ויצחק הם שני הפכים, פשט הפסוקים מורה לנו על הדבר בצורה ברורה. אברהם קורא בשם ה' בכל מקום אליו הוא מגיע, הוא עסוק בצורה אינטנסיבית בהחזרה בתשובה, ביחס לסביבה, פותח את האוהל, מזמין אנשים. יצחק לעומתו נראה חסר יוזמה הוא מכונס בתוך עצמו, בתוך ביתו, בתוך עולם הרוח השונה והמיוחד שלו, אין בו לכאורה שום יוזמה, שום פריצת דרך. משניהם נולד יעקב, "יעקב איש תם יושב אוהלים..."¹²⁸, הזוהר הק' מסביר על הפסוק ששתי אוהלים הכוונה לאוהל יצחק ואוהל אברהם. יעקב כולל את שני הכוחות של אבותיו, לכן הוא נחשב ל'בחיר שבאבות'¹²⁹, ה'התנגשות' בין אברהם ליצחק מולידה אישיות שלמה ומחודשת יותר- יעקב. כל עולם הסוד בנוי על הפגישה בין שני כוחות חיוביים והתולדה השלישית העליונה. הסוד והמפתח להצלחת הפגישה בין שני הכוחות תלוי בסבלנות. מי שימהר לקשר את המים לאש יכבה את האש, מי שיהיה חסר סבלנות ולא יאמין ביכולת של שניהם להוליד כישרון חדש ירחיק את המים מהאש ויפספס. הסבלנות היא אומנות, אומנות השיתוף של הכוחות שמתאפשרת על ידי הצבת מסך דק, כזה שדואג שהם לא יכבו אחד את השני מחד ויצליחו להתקשר אחד לשני מאידך. גם בסעיף הבא עוסק הרב בנושא של המחיצה הדקה.

¹²⁷ יומא, ד', ד'.

¹²⁸ בראשית כ"ה, כ"ז.

¹²⁹ בראשית רבה, ע"ו, א'.

טו.

בלמוד דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בפרטי פרטים, הרי הולך ומתכלל באבוקה אחת במגמה הכללית של יסוד הדת ושאיפת הקודש והעליוניות שבתוכו. ואם באמת יטושטש האור המבהיק של הפרטים, יחרב העולם המעשי כולו. על כן מוכרח מסך להיות נפרס, והוא נותן מקום לבירור של כל פרט ופרט בעולם חשוך לגבי האורה הכללית, ועבודת בירור זה בידיעה ועבודה משכללת היא את החיים, וממעל להמסך האור מזהיר בכל הוד כללותו, ודרך מעברו מרעיף הוא טללי אורה לכל הבליטה הפרטית, עד שיונק הוא העולם התחתון מהעליון, והולכים הם ומתאחדים.

אדם לומד "דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בפרטי פרטים..." , הוא לומד בבא בתרא, מהמשנה דרך הגמרא עם כל פלפוליה עובר לשולחן ערוך ועוסק בפרטי הפרטים של ההלכות. כך נראה לימוד התורה. אולם ברור לכל שכל אותם הלכות ופרטים כולם בסוף קשורים אל איזה עולם עליון וכללי, למגמה אחת, למסר רוחני אחד.

כשאדם לומד אמונה הוא מגלה שכל התורה כולה יש לה מטרה גדולה וכללית של שאיפת קודש. הוא לומד שהעיקר זה אהבת ה', העיקר זה עולם רוחני פנימי וכו'. יש חשש שאדם שיקדיש את כל יומו ללימודי אמונה יביא למצב בו "יטושטש האור המבהיק של הפרטים, יחרב העולם המעשי כולו..." . אדם שעסוק כל היום בעולמות עליונים, בעקרונות רוחניים מופשטים יכול לבוא לידי מצב של זלזול בפרטים, מה זה כבר משנה איך מגיעים למטרה, מימין או משמאל, האמונה היא החשובה, אהבת ה' היא העיקר הגדול, מה יהיה ההבדל הגדול בין ציצית של שמונה פתילות לציצית של שבע, "וראיתם אותו וזכרתם..."¹³⁰, אני רואה וזוכר גם בלי הדקדוק הפרטני. שמירת שבת...אני כבר הגעתי להכרה שיש בורא לעולם ויש ייעוד לעולם, הבנתי את זה, אולי אין מקום לרדת לפרטים הרבים של שמירת שבת כהלכתה, אני יעסוק בשבת ברוחניות וישיר הרבה פיוטים. האם להכנת כוס התה שלי יש משמעות, העיקר כבר הושג.

המחשבה הזו שיכולה לעלות בליבו של מי שמקדיש את כל מרצו רק ללימודי אמונה תביא למצב בו "יחרב העולם המעשי כולו..." . עולמנו בנוי מפרטים, חוקים וסעיפים, ככה כל מערכת בנויה. ושוב עולה פה לנגד עינינו ההתנגשות בין שני הצדדים של העולם האמוני, עולם ההלכות והמעשים אל מול עולם הרוח והערכים. על כן "מוכרח מסך להיות נפרס..." . תפקידו של המסך הוא לא להפריד את הנטייה המעשית דקדוקית מהנטייה לכלליות ולמגמתיות אלא לשים לב שלא תיווצר לנו פה תערובת, סלט, בין שני העולמות, לשים לב שהנטיית השונות לא יבואו לכבות אחת את השנייה. בבית המקדש הייתה פרוכת שהייתה מבדילה בין הקודש לקודש הקודשים¹³¹, הפרוכת הזו לא ביטאה נתק בין שני התחומים הללו כי אם הבחנה במדרגות השונות, יש

¹³⁰ במדבר ט"ו, ל"ט.

¹³¹ שמות כ"ו, ל"ג.

קודש ויש קודש קודשים, הם קשורים אבל לא מעורבבים. קיימות ביניהם השפעות עדינות, המסך נותן מקום לכל נטייה להתחדד ולעמוד על אופייה. המסך "נותן מקום לבירור של כל פרט ופרט בעולם חשוך לגבי האורה הכללית, ועבודת בירור זה בידיעה ועבודה משכללת היא את החיים...". זה אם כן צד אחד של המסך שראוי להיות מסוגל להתגדר בגבולות משלו ולעמוד על תכונותיו המיוחדות לו. מצידו השני של המסך "האור המזהיר בכל הוד כללותו...".

המסך בא לעורר אותי לשים לב שלא לחבל בפזיזות יתירה בקשרים שצריכים להתכונן בין שני הנטיות השונות. כשאני לומד הלכה וגמרא אני לומד רק הלכה וגמרא וכשאני לומד אמונה אז אני לומד רק אמונה. בתוכי אני מלא סבלנות וודאות בכך שהם אט אט ילכו וישפיעו כל אחד מאורו על חברו. הדיוקים שרכשתי לי בלימוד הגמרא ישפיעו על התפיסות הרוחניות שלי והתפיסות הרוחניות ירוממו את פרטי הפרטים בהם עסקתי. אנחנו לא מדברים פה על השפעה ישירה, אנחנו מדברים על סבלנות לקשר ארוך ורציני, קשר שהולך ונבנה דרך מסך דק. המסך הזה הוא לא אטום, הוא "מרעיף טללי אורה לכל הבליטה הפרטית, עד שיונק הוא העולם התחתון מהעליון, והולכים הם ומתאחדים...". ההתאחדות היא לא פועל יוצא של פעולה ישירה אותה אנו עושים בפזיזות, הם "הולכים ומתאחדים...", יש פה ביטוי של הליכה בסבלנות.

הדברים דומים למה שהקדמנו, כשאנו רואים שני כוחות מתנגשים בעם ישראל אנחנו צריכים להסיר דאגה מליבנו ולתת לסבלנות ללכת ולאזן אותם. הדבר נכון גם ביחס לכל אדם פרטי, לעולם אל תערבב את הדברים בצורה מלאכותית, בצורה כזו הם רק ילכו ויכבו אחד את השני, זה יכבה את אש הגמרא והעולם ההלכתי וזה יכבה את האש של העולם הרוחני. מצד שני לעולם אל תנתק את שתי הנטיות ותראה בהם עולמות שונים שחייבים להכחיד האחד את השני. הסוד הוא המסך.

גם באורות חוזר הרב על העיקרון של המחיצה, שם הוא משתמש בביטוי "הפסק מוכרח..."¹³², חייב להיות מסך פרוס בין שני הדברים.

שם מדבר הרב על היחס בין האידיאלים הגדולים לבין יישומם בשטח, גם במפגש בין שני אלו צריך להיות מסך נפרס. אדם יכול להיות שקוע באידיאלים רוחניים ומופשטים ולא לשים לב לאיך הם יכולים לבוא לידי ביטוי, חייו של אדם כזה הופכים להיות מנותקים. מהכיוון השני יכול להיות לנו אדם ששקוע מאוד ביישום המעשי, עד כדי כך שקוע שלבסוף הוא לא זוכר ביישום של מה הוא שקוע, הוא כבר לא מכיר את המטרה, הוא לא מכיר את הכיוון אליו יש ללכת. על כן צריך להיות מסך נפרס, הפסק, הבדל דק מאוד ששומר על זה שאני יכול לעסוק בשניהם בלי לערבב. לאט ובהדרגה הולכת ומופיעה השפעה בין שני התחומים, השפעה הדדית. יש בביולוגיה מושג שנקרא דיפוזיה, הוא אומר שמבעד למחיצות דקות מאוד של תאים עוברות השפעות מאוד עדינות. דרך המעטפת של התא, הקרום, יש מעבר של חומרים, זה לא מעבר חד, זה דבר מאוד עדין שלבסוף מביא ברכה.

¹³² אורות, זרעונים, קל"ב.

החיים כולם בנויים בצורה הזו, סבלנות להשפעה עדינה בין שני גורמים שנראים לפעמים כמתנגדים. כל יצירה אמיתית תלויה באותה סבלנות והדרגתיות. ההצלחה תלויה במחיצה, דווקא היא מאפשרת קשרים עמוקים בעלי השפעה ברוכה. הערבוב נראה כיוצר השפעה באמת רק במבט חיצוני ושטחי, אבל באמת הוא רק גורם לזה שצד אחד בולע את הצד השני, מבטל את ייחודו. המחיצה הדקה מאפשרת קשרים הדדיים, איטיים.

יש מקום בו מאריך הרב בנושא גם ביחס ליחסי קרבה בין גברים לנשים¹³³. הוא מבאר שחשוב מאוד שהנשים יושפעו מהגברים והגברים יושפעו מהנשים, אבל לעולם צריך להיזהר שלא ליצור ערבוב מהיר בו אחד בולע את השני או מוחק את ייחודו של השני. צריך חוכמה מאוד גדולה שתאפשר לנשים להישאר נשים ולגברים להישאר גברים, ויחד עם זה להיות מושפעים האחד מן השני בצורה עדינה שתביא ברכה לכולם.

טז.

רבוי הלמוד מקשר את הקדושה העליונה ברוחו של אדם, אע"פ שאינו יורד לעומקם של דברים, ולפעמים פועל עליו לטובה עליונה גם כשאינו יודע את הפשט במה שלמד, אבל הוא צמא לדבר ד' ללמוד הרבה, ומשביר את צמאונו בתלמוד מרובה, והנשמה מתעלה. ובלמוד רזי תורה. אע"פ שאינו מביח את הענינים לפרטיותם, ונדמה לו כאילו הוא עוסק בציורים שמענים את נפשו, ואת חושו הרוחני השוקק לדברים מובנים, מ"מ אחר הלמוד האורה מופיעה עליו, והוא בכלל כל העוסק בתורה בלילה שהקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום. שנאמר יומם יצוה ד' חסדו ובלילה שירה עמי.

בארבעת הסעיפים האחרונים הרב הציג לפנינו את נושא שקידת התורה כפי שהוא מופיע בפנים שונות, השקידה כבריאות של אדם מישראל, השקידה מתוך הכבוד שהוא רוחש לאומתו וכו'. פה מכניס אותנו הרב לפן נוסף שקשור ל"ריבוי הלימוד" והוא הצורך הנפשי, צימאון שאדם מרגיש לדברי תורה.

גם בענייננו ריבוי הלימוד לא נובע מתוך חיסרון בידיעות, או חוסר הבנה של דברי התורה, כי אם מהרגשת השתוקקות של האדם להתחבר אל דבר שבקדושה, ל"קשר את הקדושה העליונה ברוחו של אדם...". באדם קיים צורך נפשי להתחבר אל התורה, צורך שלא תלוי ברמת ההבנה, או בצבירת הידע, מדובר על צורך וצימאון לתורה מהצד הזה שהתורה מרווה אתנו כמו מים, האדם "משביר את צמאונו בתלמוד מרובה...".

¹³³ דברים בסגנון דומה בקובץ א', תקי"ד.

יש פסוק בתהילים בו דוד מבטא את כמיהתו ותאוותו לגרוס תורה. לגרוס זה לפעמים ביטוי של רדידות בלימוד, חוסר העמקה, גרסה זה לקרוא כמעט בלי הבנה. הגמרא אומרת "ליגמר איניש והדר ליסבר..."¹³⁴. דוד מצייר את עצמו כתאב לגריסת התורה, יש לו צורך נפשי חזק לעבור עליה, בלי הבנה, בלי העמקה, פשוט לגרוס. "גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך..."¹³⁵.

התהליך אותו עובר האדם שגורס דברי תורה הוא תהליך חיובי והוא פועל רבות לטובה על רוח האדם. גם כשאדם לא יודע את הפשט של הדברים אותם הוא קורא, גם כשקשה לו להתעמק עכשיו בהבנת הסוגיה לאשורה ואין לו יכולת לרדת לפרטים, עדיין קיים באדם רצון להיות מחובר לתורה, אפילו אם רק דרך הצינור של הגרסה, כי התורה מרווה את צמאנו הגדול ביותר של האדם.

הדבר הזה נכון בצורה כללית בכל התורה כולה ומתבלט עוד יותר כשמגיעים לעסוק ברזי תורה- **"אף על פי שאינו מבין את העניינים לפרטיותם..."** - בלימוד רזי תורה, בלימוד של סוגיות עמוקות בעולם הרוח, עולם האמונה, שם מתגברת עוד יותר לעיתים התחושה של חוסר היכולת להבין את הדברים במילואם. הדבר יכול גם לגרום למצב ש"**נדמה לו כאילו הוא עוסק בציורים שמענים את נפשו..."**, זה כבר קצת מצער אותו בפנים שהוא לא מסוגל לרדת לעומקם של דברים, לקלוט תמונה שלמה ומקיפה של מהלך אחד, הוא לא מרווה את **"חישו הרוחני השוקק להבין דברים..."**. רצונו הרגיל של האדם היא להבין את הדברים איתם הוא נפגש, אותם הוא לומד.

אולם יש צד אחר של הלימוד שמתגלה דווקא בסיטואציה הזו של חוסר ההבנה וחוסר העמקה, המצב של קריאה בגירסה, כשאדם נפגש עם דברים גדולים נשמתו מוארת באופן כזה שלא תלוי בהבנה. יכול להיות שהוא לא מבין את הכל, יכול להיות שחוסר ההבנה אפילו מעורר אצלו התמרמרות ביחס למדרגתו, **"מכל מקום אחר הלימוד אורה מופיעה עליו..."**, הוא מרגיש הארה חדשה, כזו שלא תלויה ברמת ההבנה שלו או ברמת עמקותו.

"והוא בכלל כל העוסק בתורה בלילה שהקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום..."¹³⁶. המשפט הזה מופיעה בגמרא בכמה מקומות וניתנו לו הרבה פירושים שונים, כאן מלמד אותנו הרב פשט חדש שנוגע בענייננו. **"לילה"** מתאפיין בחושך, בחוסר בהירות, אדם לומד תורה בלילה, בחוסר הבנה ובכל זאת הוא ממשיך לעסוק בתורה וזוכה על ידי הלימוד המשונה הזה ברווחים גדולים. האדם הזה מתמלא ב**"אורה"**, הרווח הוא לא השכלה ישירה, הוא לא תוספת בידיעות התורניות שלו, הרווח הוא סיעתא דשמיא- **"שהקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום..."**. כשיעלה האור, שיגיע הבוקר, כשכבר יתאפשר לך ללמוד בבהירות

¹³⁴ שבת ס"ג.

¹³⁵ תהילים, קי"ט, כ'.

¹³⁶ חגיגה י"ב:

ובישוב הדעת במטרה להשכיל ולהתמלא בידיעות מדברי תורה, תהיה לך הארה, תהיה לך סיעתא דשמיא, "אחר הלימוד אורה מופיעה עליו..."

עצם הקישור הנפשי אל התורה גם בזמנים בהם אדם מתאפיין בחוסר בהירות ובחוסר ערנות לעומקה, כשאדם לומד רק משום הצימאון הרוחני שיש בו שחייב לקבל את מחייתו, הוא בעצמו מגדל את האדם לבסוף גם ברמת הידיעות והעמקה. "שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עימי..."¹³⁷, יש בחינה בלילה שהלימוד הוא כעין שירה, הוא לא לימוד השכלתי, הוא לא עסוק בלפתח את ההבנות, הוא עסוק בלפתח את הנפש, לגדל באדם קומה פנימית, תשוקה אל הקודש. יש לו לאדם צורך לשיר, זה צורך נפשי, לשיר תורה, והמציאות הזו בה האדם 'שר עימו', לא לומד במובן הרגיל כי אם רק מרווה את צמאונו, תביא לו ברכה גם ביום. יצירת הקשר הנפשי עם התורה, קשר זוגי בין איש לאישה¹³⁸, משפיעה בעקיפין על היכולת להבין את התורה, ובטווח הארוך תופיע ברכה.

¹³⁷ תהילים, מ"ב, ב'.

¹³⁸ עיין בסוף הביאור לפסקה א'.

לפרטים, הערות ותיקונים:

dudwl@walla.com

054-4431140